

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

De civitate dei

Augustinus, Aurelius

[Freiburg im Breisgau], 1494

[Liber VI]

[urn:nbn:de:bsz:31-313420](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-313420)

LXXVII
 a Rom
 p de iam
 er. In b
 ca. ondit au
 gust. q fuit
 libroz pce/
 detu mate
 ria q r ipri
 dicez librz i
 rero. r q in
 pxi ia qui
 qz libroz se/
 quito r fa
 cit i hoc ca.
 duo qz pto
 ondit sci p
 cedendo li / a
 brz sufficiet
 itenu suu p
 basse. scdo
 ibi. qz tres
 pores r. q
 rudam pfa
 prione r lo
 qitate irro
 nabilis lo
 qntu iphe
 dit d qz d
 cit infra.
 b No op
 ret qd cis n
 expedit vlt
 dicere q n
 expedit de
 re ca q sep
 fer qz oino
 carer rde. r
 io n oprer
 ea edere et
 addit. faci
 le ei cuiqz
 videri re /
 spondisse q
 tacere nolu
 it. facile e
 vt bo gar /
 rul? videat
 cuiqz ridit
 se. s. h. b. vi
 deat alicut
 no pte hoc
 eis q dilige
 ter conside
 rant ea q di
 cunt sic vi
 debitur.
 c Sine stu
 dio pti r
 i. sine b q
 studeat de
 fendere q

irata? hec ille fecit r si qua similia
 que comemorare longum e bona
 opa tulit. ex isto tpali vapore cuius
 liber culminis r sublimat; huma
 ne: quoru operu merces e eterna
 felicitas: cui? dato: est de? solis ve
 raciter pjs. Letera vero bona vi
 te huius vel fastigia vel subsidia si
 cur ipsum mudum: lucem: auras:
 terras: aquas: fructus: ipsiusq; ho
 minis animā: corpus: sensus: men
 tem: vitam bonis malisq; largitur
 In qbus est etiā quelibet imperij
 magnitudo quā p tempoz guber
 natione dispensat. **L. XXVII**
 a Rom de iam etiā illis re
 p spondedū e video q ma
 nifestissimis documentis
 quib? ondit q ad ista temporalia q
 sola stulti hfe concupiscunt: nihil
 deorum falsoz numerositas pfit
 confutati atq; conficti conant as
 serere: nō ppter vite pfitis vtilita
 tem sed propter eā que post mor
 tem futura est esse colendos deos.
 Nā istis q ppter amicitias mundi
 hui? volūt vana colere r nō se per
 mitteri puerilibus sensib? cōquerun
 tur: his quinq; libris satis arbitroz
 eē responsum. Quoz tres pores
 cū edidissent: r in multoz manib?
 esse cepissent: audiui quosdam ne
 scio q aduersus eos rñsionem scri
 bendo pparare. Deinde ad me p
 latum est q iam scripserint: sed tē
 pus querāt quo sine piculo possint
 b edere. Quos admoneo: nō op
 tent qd eis nō expedit. Facile est
 eū cuiq; videri respondisse q tace
 re noluit. Aut quid est loquaci? va
 nitate? Que nō ideo pōt qd veri
 tas: qz si voluerit etiā plus pōt cla
 mare qz veritas. Sz pñderēt oīnia
 c diligenter: r si forte sine studio pri
 umudicantes eē talia pspexerint
 que poti? exagitari q; conuelli pos
 sint garrulitate impudētissima: r
 quasi satyrica vel inimica leuitate
 cobibeant suas nugae: r potius a
 prudentibus emendari q; laudari
 ab imprudentibus eligant. Nam
 si nō ad libertatem vera dicendi: s
 ad licentiā maledicendi temp? ex

pectat: absit vt eis euēiat qd e
 ait tullius de quodā qui pec
 cādi licentia felix appellabaf
 Misere cui peccare licebat
 Unde qd quis est qui maledi
 cendi licentia felicē se putat
 multo erit felicior si hoc illi
 oīno nō liceat: cum possit de
 posita inanitate iactātie etiā
 isto tempe tanq; studio cōsu
 lendi qd voluerit contra
 dicere: r qrum possit ab eis
 quos consulit amica dispu
 tatōe: hoc est honeste: graui
 ter: libere: qd optet audire.

tes aliquas solū
 hīs studiū ad b
 q possit inueni
 re vritatem
 d Quali saty
 rica id est potius
 dicunt em. poete
 satyrica fm istoz
 ru3 li. viij. cy. Al
 qbus vna gene
 raliter corporum
 necyerebarur eis
 pessimuz quecuq;
 describere. c
 Ad ait tu llo d q
 dā q peccāti licet
 tis felix appella
 batur.

Explicitus est liber quintus.

Incipiunt capitula libri sexti.

- i De his qui dicunt deos a se non ppter presentem vitam coli sed propter eter nam.
- ii Quid varronem de dijs gentium sensisse credendum sit: quorum talia et genera r sacra detexit vt reuerent cum eis ageret si de illis omnino reticeret.
- iii Quis sit partitio varronis librorū suoz quos de antiquitātibz rerū hu manarum diuinarūq; cōposuit.
- iiii De disputatione varronis apō cul tores deorum antiquiores res huma ne q; diuine reptantur.
- v De tribus generib? theologie fm var ronem. s. vno fabuloso: altero natu rali: tertio ciuili.
- vi De theologia mystica. id est fabulosa: r de cūnli contra varronem.
- vii De fabulose r ciuili theologie simili tudine atq; concordia.
- viii De interpretationibus naturalium ratio num quas doctozes pagani p dijs suis conantur ostendere.
- ix De officijs singulorū deorum.
- x De libertate senecae qui vehementius cinilem theologiam reprebendit q; varro fabulosam.
- xj Quid de iudeis seneca senserit.
- xij De gentiliū deorum vanitate detecta nequeat dubitari eternam eos vita nemini prestare: qui nec ipsam adu uant temporalem.

Quinq; superioribus libris etc. Hic inci-
pit liber sextus in quo de dijs seu con-
tra deos incipit nouus tractatus. Nam
in precedentibus quinq; libris proba-

uit beatus augu-
stinus q; cultus
deorum non con-
fert ad felicitate
et prosperitatem
vite presentis. In
his vero quinq;
libris sequentibus
ostendit q; nec eri-
am conferat ad fe-
licitatem future.
Ad intellectum ve-
ro processus que
beatus augustinus
obseruat in his
quinq; libris scilicet
dum est q; deorum
duplex e; diuisio
vna quam ponit
augustinus sup
libro. iij. ca. xviij.
Luius auctor est
seuola pontifex
qui dicit q; vnus
est genus deorum
a poetis traditu-
aliud a principi-
bus ciuitatis. et
aliud a philoso-
phis. Et scdm h
est triplex theolo-
gia videlicet poe-
tica. ciuilis et phi-
sica. id est natura-
lis. que diuisio e;
etiam varronis.
vt patet in fra-
libro isto capitu-
lo. v. Prmo bea-
tus augustinus
disputat contra
theologiam poe-
ticam et ciuilem.
Secundo contra
philisicam. et hoc
facit lib. viij. Se-
cundadiuisio seu
distinctio deorum
e; q; aliqui dij sunt
plebei quasi infe-
rioris ordinis. et
aliqui dij proce-
res seu maiores
vel selecti. id est superioris gradus. Dij selecti dicun-
tur quasi scorum electi. et patet ista distinctio sup-
libro. iij. ca. viij. et. ix. Prmo ergo disputat contra d-
os plebeios principali intentione. Secundo contra
deos selectos. et hoc facit in. viij. libro. Liber vero iste
sextus continet duodecim capitula. In quorum primo

La. I.
Quinq; superioribus
libris satis mihi ad
uersus eos videor
disputasse q; multos
deos et falsos: q; ef-
se inutilia simulacra vel imi-
dos spūs et pntiosa demōia
vel certe creaturas nō crea-
torē veritas xpiana cōuincit
ppf vite huius mortalitatis rerū
q; frenat utilitatē eo ritu ac
seruitute q; grece latricia dicitur
vni verodeo debet venerā-
dos et colendos purat. Et ni-
mie qdē stulicie vel primacie
nec istos qnq; nec vllōs ali-
os q; triciq; nūeri libris satis
esse posse q; nesciat. Quā ea
putat gloria vanitatis nul-
lis cedere virib; veritatis in-
pncie vniq; ei; cui virtū tā i-
mane dicitur. Bā et ptra oēs
curantis industriā nō malo
medici: s; egroti insanib;is
morbus inuictus e; hixō q;
ea q; legūt vel sine vlla vel si-
cū magna ac nimia veteri er-
roris obstinatioe intellecta:
et p̄siderata ppendūt: facili-
nos isto nūero fmiatoz qui
q; voluminū plusq; q̄stionis
ip̄i necessitas postulabat sa-
tis fecisse: q; min⁹ differuisse
iudicabunt. Toramq; inui-
diam quā xpiane religioni d-
huius vite cladib; terrenarū
q; cōtritione ac mutatioe re-
rū impit facere conant: nō
solū dissimulātib; ptra suaz
p̄sciētiaz fauentib; etiā docti
quos impietas vesana posse-
dit: oino esse inanē recte co-

facit duo. quia primo p̄mittit quaedam quasi quod
dam p̄mum. Secundo ibi. Ceterum quis sciat
dici. p̄sequitur suum tractatum et p̄nc. pale inten-
tum. In p̄mō autem duo faci-
gitationis atq; rationis ple-
nāq; leuissime reuerentis et
p̄nciosissim. aniositat; dubi-
tare nō poterūt. Hūc q; qm̄
deinceps vt p̄missus ordo ex-
pedi etiā hi resellendi et do-
cendi sunt: qui nō p̄pter istā
vitam sed p̄pter illaz q; post
mortē futura e; deos gērium
q; xpiana religio destruit si-
ue deseruit colendos eē con-
tendūt: placet a veridico ora-
culo sancti psalmi sumere ex-
ordiū disputatiōis mee. Be-
atus cui edūs de ip̄e ip̄ius
et nō respexit in vanitates et
infanias mendaces. Verū-
tū in oibus vanitatibus insa-
niq; mendacib;: lōge tole-
rabilius p̄bi audiēdi sunt: q;
bus displicuerūt iste opinio-
nes errozesq; p̄loz: q; ip̄i cō-
statuerunt simulacra numini-
bus: multaq; de eis q; deos
imortales vocant: falsa atq;
indigna siue finxerūt siue fi-
cta crediderūt: et credita eo-
rum cultui sacrozūq; ritibus
miscuerūt. Cū his q; boib; q;
et si nō libere p̄dicādo: saltem
viciq; disputationibus mus-
sitādo talia se improbare tes-
tati sunt nō vsq; adeo incon-
uenienter questio ista tracta-
tur. Utrū nō vnū deū qui fe-
cit oēm spiritalem corpaleq;
creaturā: p̄pter vitā que p̄-
mortē futura est colit opteat:
sed multos deos: q; ab illo
vno factos: et sublimis col-
locatos: quidā eozū dē p̄boz
ceteris excellentiores nobi-
liozesq; senserūt. Ceterū q;

que acta sunt in
p̄terito. ostē-
dens q; actum est
sufficenter. et for-
sitan plus q; ne-
cesse fuerit cōtra
eos qui posuerūt
multitudinem de-
orum colendam
p̄pter felicitatē
presentis vite dū
tamen illi contra
quos disputarū
est velint rationi
acquiescere et nō
peritantes esse.
Nam pertinaci-
bus nullus trac-
tatus potest sus-
ficere. Secundo
ibi.
Nūc ergo q;
nam deinceps.
et ostendit qd in
futuro tractatu
restat agendum.
et a quo sit incipi-
endum. et cum q;
bus facilius ve-
gotium sit agen-
dum. quia cum
philosophis es-
his qui aliquid
sapiunt de veru-
tate. qui videlicet
et si non audeant
publice improba-
re errorem popu-
li. tamen aliquo
modo ostendunt
sibi errorem po-
puli displicere.
Ceterum q;
sciat etc. Hic in-
cipit beatus aug-
ustinus p̄seq;
suum principale
intendum in hoc
libro. intendens
probare q; dū ple-
bei non possunt
conferre felicitatē
vite et cetera.

Ps. 39.

Veni vni deū
qui rātur oēs rātur
pp̄ vnū que post
mortē futura est
viti oporteat

de quibus dijs mala multa sunt dicta supra libro. iij.
in diuersis capitulis. precipue autem capitulis. viij.
xj. xxi. xxij. et. xxij. Et probat augustinus in residuo
huius capituli intentum tripliciter. Prmo per dictū
varronis. qui vt supra patet libro. iij. ca. xxiij. Ita di-
stribuit singulis istozum deozum sua officia. qd est de

Liber

rifibile petere ab vno aliqd pntes ad officiu alteri? puta petere vinu a nymphis q snt deo agru. r id vr hrisu dignu. sic verba repugnantia q pferunt in teatro vt pio uocet boiez ad ri su. ergo si no ba beant in parte sua vitu. id est vinuz sed vniu sit in potestate liberi. id e bacchi. q tr no pr dare aqua no est verisimile q possent dare vitam eterna. vn die augustinus. An vero illi pntissimi r scy varro q de acuitate r pntia comē daf. vt prz in sequenti capitulo.

D Nonne illi cacinnantes rē dicē nymphas faciles eē ad cacinnos r risum. qd nymphas quas dicunt gentiles deas. et in veritate erant demones veri q illudēt hominibus ducentes eos de nocte p deua cum ceciderit hō in fossarū. vel aliqd infortunū sibi euenit ab eodum cū cacinnos r risu.

E doctis solerter r. i. varro ne. vt. s. li. iij. c. xxiij. p. r. ponit h sic pā cū de solo varrone loqretur plurale p singulari. vt id loqf in plurali q erat aliq q varronis doctnā approbābat. vt przi sequenti capitulo.

F Quāobrem si rē. h scdo probat aug⁹ in rē suū p ea q. s. li. iij. pbatā sūt. poari enis

ferat dici atq cōtēdi: deos illos qz in qrtto libro qsdā cōmēorauī qbus rez exiguar singulis singula distribuunt officia: vitā eternā cuiq psta re: An vero illi peritissimi r acutissimi viri q se p magno beneficio cōscripta docuisse glorianf: vt sciref qre cuiq deo supplicandū eēt: qd a qz qz eēt petēdū: ne absurditate turpissima qualis iocularit i mimo fieri solet: peteretur a libero aq: a nymphis vinū auctores erūt cupiaz hoim dīs imortalib⁹ supplicanti vt cū a nymphis peterit vinuz eiqz respōderint: nos aquaz habem⁹: hoc a libero pete: possit recte dicere: si vinū nō habetis: saltē dare mibi vitā eternā. Quid hac absurditate monstruosi? Hōne illi cabinnātes: solent em eē ad risum faciles: si nō affectēt fallere vt demones supplici respōdebūt: hō: putasne i potestate nos habere vitaz qz audis nō hfe vt vitē? Im pudensissime igif stulticie ē vitā eternā a talibus dīs petere vel sperare: q vite hui⁹ erūnosissime atqz breuissime r si qua ad eā ptinent admi niculandā atqz fulticndā: ita singulas pticuias tueri asseruntur: vt si id qd sub alteri tutela ac potestate est petaf ab altero: tā sit inconueniēs r absurdū: vt mimice scurilitati videat eē simillimū. Qd cū sit a scientibus mimis: digne rident in teatro: cum vero a nescientib⁹ stultis dignius irrident in mūdo. cui qdeo vel dee. ppter quid supplicaref: quantū ad illos deos attinet qz instituef ciuitates. a doctis sollerter inuētū: memorieqz mandatū est: qd a libero (verbi grā) qd a nymphis: quid a vulcāo: ac sic a ceteris qz pntim cōmēorauī in qrtto libro pnterē:

dos putauī. Porro si a cere re vinū: a libero panē: a vulcano aquā: a nymphis ignez petere erroris ē: qto maior delyranti eē itelligi debz si cuiqz istoz p vita supplicet eterna? Quāobrem si cū de regno freno q rrem⁹: qz nā illud deos vel deashominib⁹ credēdū eē posse pferre: discussis oib⁹ lōge alicnū a vitate monstratū ē: a quoqz istoz multoz numinuz atqz falso rū saltē regna freno existimate pstitur: nōne insanissime i pietatē ē si eterna vita (q terrenis omnibus regnis sine vlla dubitatione vel cōpatione pferēda est) ab istoz quoqz dare cuiqz posse credatur? Hecqz em ppterca dī tales vel terrenū regnū dare non posse vīsi sūt: qz illi magni et excelsi sunt: hoc quiddā putū r abiectū qd nō dignarent i tāta sublimitate curare. Sz quātaliber cōsideratiōe fragilitatis hūane caducos apices freni regni merito qz cōtēnat: illi dī tales apparuerūt vt indignissimi viderent qbus danda atqz seruanda deberēt vel ista cōmitti. Ac p hoc sic supiora pntimis duobus libris ptractata docuerūt null⁹ deus ex illa turba vt qz si plebeioz vel pceruz quasi deoz idone⁹ ē regna mortalia mortalib⁹ dare: qto min⁹ pōt imortales ex mortalib⁹ facere? Hic accedit: qz si itaz cū illis agim⁹ q nō ppr istā: ppr vitā q post mortē futura est existimāt colēdos deos tā nec ppr illa saltē q deoz tali um ptati tāqz disgita r ppa: nō rōne vitatē f vanitatē opimide tribuunt: oino colendi sūt sic credūt hī q cultū eozū vite hui⁹ mortalis vtilitatis bus necessariū eē pntendunt ptra qz tā qnqz pcedentibus voluminib⁹ satis qstū potui disputauī. Que cū ita sint: si

fuit ibi. q dī fal si nō pnt dare regnū rcale alicn. erg multo magis non pnt dare vitā eternā r felicitatē alicn.

F Nec ei ppterca rē. excludit hoc quandaz respōsionem q possit dari ad argumētum istaz factum. videlicet q non docet multitudine deoz dare ita modicus bonum sicut regnum temporale. Sz excludit hoc beatus augustinus quia licet sit verum q apico id est culmina regni temporalis i rei veritate sint contempnēdi. tanqz modicam mē ipi dī non sunt ita digni. q eozum potestati committantur.

H Quasi plebeiorum rē. de dīs plebeis multa dicitur supra li. iij. ca. viij. d dīs hō pcerib⁹ id ē maiorib⁹ ē dicitur ibi. ca. ix.

I Hic accedit rē. Dicitur pbat beatus augustinus in eozum suum r facit talē rationem. In presententi agitur contra eos qui dicūt multos deos colēdos. ppter bona futura post hanc vitam r nō ppter bona presentis vite. quia contra hoc satis disputatum fuit in quinqz libris pcedentibus. tamē ponamus q ita sit sicut dicitur illi quozum dicitur reprabauimus in libris illis. puta

quia quislibet de
us possit explere
officium suum.
pura dea iuuen-
ta possit dare o-
bur iuuenibus. et
fortuna barbata
barbas cuius of-
ficium dare bar-
bas. adhuc non
propter hoc ipsi
possent dare vi-
tam eternam. nec
aliquid boni fu-
tura vita ubi nec
est iuuentus. nec
barba quāto ma-
gis ex quo etiam
officia sua exple-
re non possunt.
vt de his patet q
eos colunt qui n̄
magis reputant
ea que dicuntur
esse i potentate de-
orum quos colūt
q̄ alij non colen-
tes. Unde fortuna
barbata non ve-
stita malis. id est
marillas cultorū
suorum. nec etiam
qui non colunt
eam propter hoc
sunt glabra. id est
sine barbis.

a **Uis**
mar
q **co**
var
rone
In hoc capitu-
lo ostendit quare
auctoritatis fue-
rit varro apud a-
lios scriptores ro-
manos vt per h̄
pateat q̄ non im-
merito adductur
in testimonijs cō-
tra romanos cul-
tores multorū de-
orum. et q̄ si de-
struatur sentētia
sua d̄ dijs. destru-
itur etiam cultus
deorum romano-
rum. fuit autem
mare varro sim-
pliciter tempore
augustij. Nam
eius imperij āno
xy. prope nona
genarius moxitur

eorum qui colunt deam iu-
uentatam: etas ipsa fioreret
insignius: Contemptores
autem eius vel intra annos
occiderent iuuenturis: vt
in ea tanq̄ senili corpore fri-
gescerent. si malas cultorū
luorum speciosius et festiui-
us fortuna barbata vestiret
a quibus autē sperneretur
glabros aut male barbatos
videremus: etiam sic rectissi-
mediceremus: hucusq̄ istas
deas singulas posse suis offi-
cijs quodammodo limitari
ac per hoc a iuuentate opoz-
tere peti vitam eternā que
non daret barbam: nec a for-
tuna barbata boni aliquid
post hanc vitam esse speran-
dum: cuius in hac vita pote-
estas nulla esset: vt eandē
saltem etatem que barba in-
duitur ipsa prestaret. Nunc
vero cum earum cultus: nec
propter ista ipsa que putant
eis subdita sit necessarius:
quia et multi colentes iuue-
tatem deam minime in illa
etate viguerunt: et multi
non eam colentes gaudent
roboze iuuentutis: Itemq̄
multi fortune barbate sup-
plices ad nullam vel defoz-
mez barbam peruenire po-
tuerunt: et si qui eaz pro bar-
ba impetranda veneraban-
tur: a barbatis eius contem-
ptoribus irrēdētur. Ita ne de-
spicit cor humanum: vt quo-
rum deorum cultus propter
ista ipsa temporalia et cito
pretereuntia munera qui-
bus singulis singuli preesse
perhibentur: inanem ludib-
riosumq̄ esse cognoscit p-
pter vitam eternam credat
esse fructuosum. hanc da-
re illos posse: nec hi dice-
re ausi sunt. qui eis vt ab
insipientibus populis cole-
rentur ista opera tempora-
lia: quoniam nimis multos

putauerunt: ne quisq̄ eorū
sederet ociosus: minutatim
diuisa tribuerunt.

Capitulum II

Uis marco var / **a**
q rone curiosus ista
quesiuit? Quis in-
uenit doctius? Quis consi-
derauit attentius? Quis di-
stinxit acutius? Quis dili-
gentius pleniusq̄ conscri-
psit? Qui tametsi minus est
suauis eloquio: doctrina ta-
mē atq̄ sententijs ita refer-
tus est vt in omni eruditōe
quam nos secularem: illi au-
tem liberalem vocant studi-
osum rerum tantum iste do-
ceat: quantum studiosum ver-
borum Licero delectat. De-
niq̄ et ipse Tullius huic ta-
le testimonium perhibet:
vt in libris academicis dicat
eam que ibi versatur dispu-
tationem se habuisse cum
Marco varrone: homine
inquit omnium facile acutis-
simo et sine vlla dubitatione
doctissimo. Non ait eloquē-
tissimo vel facundissimo:
quoniam reuera in hac fa-
cultate multum impar est:
sed omnium inquit facile a-
cutissimo. Et in eis libris
id est academicis ubi cun-
cta dubitanda esse conten-
dunt: addidit sine vlla dubi-
tatione doctissimo. Profe-
cto de hac re sic erat cer-
tus vt auferret dubitatio-
nem quam solet in omnib⁹
adhibere tanq̄ de hoc vno
etiam pro academicorū du-
bitatione disputaturus se a-
ademicum fuisset oblitus.
In primo autem libro cum
eiusdem Varronis littera-
ria opera predicaret. Nos
inquit in nra vrbē pegrinātes
errantesq̄ tāq̄ hospites: tu

Ex quo patet. q
ipse etiam tempo-
re iulij cesaris vt
xix. et tempore bel-
lorum civilium et
etiam Licero qui
fuit tempore Ju-
lij cesaris. et mar-
cus varro con-
reporanci fuerit
facit autem Au-
gustinus in hoc
capitulo duo. qz
primo ostendit q̄
re reputatiōis fu-
it. Secundo ibi.
Ite inquam vir
tantus et. Osten-
dit q̄ quantum
consequi potest ipse
de dijs male sen-
serit. Primum ve-
ro ostendit tam q
dicta: tullij q̄ etiā
per dicta terentij
Tullius enim in
libris academicis
valde commen-
dat varrones. sūt
autem tres libri a-
ademicorum tullij.
in quorum pri-
mo dicit tullij id
quod hic allegat
augustinus.
b Et in eis li-
bris et. Sic no-
tat augustin⁹ ver-
bum tullij de var-
rone. nam tullij
tenet doctrinā
academicorū pbo-
rū q̄ negat oim re-
rū certitudinē. vt
p̄t̄ i libris acade-
micis. et in loq̄ns
d̄ varrone cū om-
ni certitudine cō-
mēdat eū dicens si-
ne vlla dubitatio-
ne doctissimo. et ita
tullius tradidit
sue opinioni ppe-
c In primo au-
tem libro et Intel-
lectus eorum que
hic dicit Tullius
patet ex his que
dicit augustinus
sequenti capitu-
lo ubi materiam
librorū varronis
commemorat.
o 4

Liber

Iste inquam vir tantus etc. Nunc ostendit beatus Augustinus quantum conijci potest varronem male sensisse de dijs romanorum. hoc autem potest conijci. Nam quia multa contempnda et detestanda scribit de eis. et non est verisimile. qd tantus vir sentiret in corde suo talia posse esse. Secundo quia dicit scire memore necdij perant a memorijs hominum et ruat et ideo libros scribit de dijs. vt eorum memora remaneat apud bonos et hoc dicit magis esse vtile qd metellus et enes fecerunt qui scilicet exulerunt deos de incendio. et tamen talia legenda prodidit de dijs et non occulta. ut ea. sicut alij qd sacra deorum occultauerunt. s; ea publicauerunt que religioni vere iudicantur omnium sapientum valde repugnant. et ideo videtur qd aliter senserit qd scripserit. sed quia non audebat propter consuetudines et legem cuius clarere exprime id qd de dijs senserat. id ea quibus mouebatur ad male sciendum de ipsis expressit sub specie commendande religionis. De metello vero quod ex tulit vestram de incendio. dicitur fuisse in libro. iij. cap. xvij. De enea etiam quod tulit deos patescunt de icceditodi et in libro. j. ca. iij. **Ca. III.**
Quadragesima et vna etc. In hoc capitulo arguit augustinus contra deorum cultu libri qsi domu reduxerunt vt possem aliqui qd vbi essem agnoscere. Tu etate patrie: tu descriptioes tpm: tu sacroru iura: tu sacerdotiu: tu domesticu: tu publica disciplina: tu sedium: regionum locoru tu oim diuinaru huanarum: qd reru noia: genera: officia: cas aperuisti. Iste igitur vir talsignis excellensq; peritice: et qd de illo etia terentianus elegantissimo versiculo breuiter ait. Vir doctissimus vnde cum qd varro: qd ta multa legit vt aliqd ei scribere vacasse miremur: ta multa scripsit: qd multa vix queq; legere potuisse credamus. Iste inq; vir tantus ingenio tantusq; doctrina si reru velut diuinaru de qd scribit opugnator: esset atq; destructor: easq; no ad religionem: sed ad supstitutionem diceret pertinere: nescio vtru tam multa in eis ridenda: ptenenda: de testadaq; coscriberet. **Li. x.** deos eosde ita coluerit colendosq; censuerit: vt in eo ipso ope lra suax dicat se timere ne pereant: no incursum hostiu sed ciuili negligetia: de qd illos velut ruina liberari a se dicit et i memoria bonorū per hmoi libros recondit atq; seruari vtiliore curat. qd metellus de incendio sacra vestalia: et eneas de troiano exadio penates liberaffe pdicaf. Et tñ ea legenda seculis prodit: qd a sapientib; et insipientib; merito abijcienda: et veritati religionis inimicissima iudicetur qd existimare debemus nisi hominē acerrimū ac pitissimū no tñ scōspū libez: oppressuz fuisse sue ciuitatis cōsuetudine ac legibus: et tñ ea quibus mouebat sb spē cōmēdāde religionis tacē noluisse. **Ca. III.**

ex libris varronis. Et facti duo. quia primo tradit numerum. ordinem et distinctionem librorum varronis. Secundo ibi. in hac tota serie. ex ordine librorum eius et ca. ordines inuehit contra deos. Quatuor ad primū dicit aug. euz scripsisse. xij. libros. l. q. xv. tractat de reb; huanis. et eoz pm. ē qsi peccat. r. l. q. xv. et ita. diuidit fm qe tuoz maras de q bus agit i qtuoz senarijs libroz de reb; huanis scilicet p. r. i. o. x. xv. libros qd pm. ē p. enial. r. i. d. u. o. s. h. o. r. v. l. d. u. i. d. i. t. f. m. q. e. q. n. a. r. i. o. s. l. i. b. r. o. z. b. T. e. r. t. i. o. s. d. q. u. i. d. e. c. i. v. i. j. s. a. c. r. o. z. i. s. t. i. r. v. b. e. b. a. t. s. p. a. l. e. c. u. r. a. s. a. c. r. o. z. r. p. e. r. a. t. s. a. c. r. i. i. s. t. i. e. n. a. s. i. d. e. d. i. c. i. t. A. g. e. l. i. j. c. u. d. i. m. o. r. a. l. e. s. s. u. l. e. d. i. s. t. a. d. l. i. b. r. o. s. s. i. b. y. l. l. i. n. o. s. r. a. p. a. d. o. r. a. c. u. l. u. a. d. e. u. n. t. c. In vno eorum de sacellis. altero de sacris edibus etc. Differentia fit inter sacella et sacras edes. que modo inter capellas priuatas que deseruiunt vni domui vel familie. et ecclesias communes. Nam in sacellis colebantur diij penates quos quilibet iuxta deuotionem suam sibi elegit aut fecit. Dicit autem Trebaccius libro. ij. de religionib; qd sacellum est locus deo sacratus cuius ara. Edes hō sacre erat locus i q bus publice colebatur diij. loca vero religiosa sunt vbi est sepultura etiam si no sit ibi sacellum vel templum vt patet in iustitia de rerum diuisione.

d. Unde
 dit cōsecra
 tōes. alteri
 sac̄ priuata
 27. Lōsecra
 tio ē act̄. Sa
 cerdotis q̄
 aliqd̄ cōse
 crat. S3 sa
 cra priuata
 et publica
 dicebāt ea
 q̄ princ̄bat̄
 ad cl̄m̄ deo
 rū priuatoꝝ
 publicoꝝ si
 cur libri. or
 namenta si
 mulacroꝝ
 2 ip̄a sumu
 lac̄ 2 sacri
 fia 2 h̄mōi.
 e. Dij certi
 27. deos cer
 tos vocat e
 os q̄z offi
 ciū erat cer
 tū v̄ origo
 v̄ iſtitutio
 etiam certa
 tū cr̄at̄ oꝝ
 die plebeio
 rū deoꝝ. nā
 diſtinguit e
 os varro 2
 rra dos p̄ci
 puos. Dij i
 certi cr̄at̄ q̄
 r̄uō officū v̄
 iſtitutio in
 certa fut̄et
 p̄z iſta li.
 vii. c. xxiij.
 f. In hac ro
 ta serie 27.
 h̄ inebit au
 gusti. p̄ra
 dos oñdēs
 q̄a nullo de
 oꝝ q̄s diſti
 guit varro
 p̄t h̄o ſpera
 re vitā c̄nā
 2 h̄ q̄ v̄ iſ
 tituti sunt
 ab h̄oib̄ v̄
 a demōib̄
 n̄ h̄oib̄ t̄n̄ ſi
 cur ip̄i greci
 2 alij cultō
 res deoꝝ vo
 cāt aliq̄s de
 mones bo
 nos. S3 a

pertinent: id est ad dies festos
 ita vt vnum faceret de ferijs: al
 terū de ludis circensibus. S̄ sce
 nicis tertium. Quoz̄ trium ad
 sacra p̄tinentiū: vni dedit cōse
 crationes: alteri sacra priuata
 vltimo publica. Hanc velut p̄o
 pam obsequioꝝ in trib̄ que re
 stant diij ſequitur extremi: q̄
 bus iste vniuersus cultus imp̄e
 sus est. In primo diij certi: in se
 cundo incerti: in tertio cuncto
 rum nouissimo diij p̄cipui atq̄ se
 lecti. In hac tota serie pulcher
 rime ac subtilissime distributio
 nis 2 diſtinctōis vitā eternā fru
 ſtra queri 2 sperari ipudentissi
 me vel optari ex his q̄ iā dixim̄:
 2 q̄ deinceps dicēda sūt cui⁹ ho
 minū q̄ corde obstinato sibi non
 fuerit inimic⁹: facillime aparet
 Vel hoim̄ em̄ sunt ista instituta
 vel demonū: nō q̄les vocant illi
 demōes bonos: s̄ vt loquar ap
 ti⁹ imūdoꝝ spūuz̄ sine p̄rouer
 ſia malignoꝝ q̄ noxias opiones
 quib⁹ aia hūana magis magis
 q̄ vanescat 2 in cōmutabili eter
 neq̄ veritati coaptari atq̄ inbe
 rere non possit: inuidencia mira
 bili 2 occulte inserūt cogitatio
 bus impioꝝ 2 ap̄te aliquādo in
 gerūt sensib⁹: 2 q̄ possunt fallaci
 attestatōe cōfirmant. Iste ip
 se varro p̄pterea se prius de re
 bus hūanis: de diuinis autē po
 stea scripsisse testat̄: q̄ p̄u⁹ exti
 terit ciuitates: deind̄ ab eis hec
 instituta sunt. Uera autem reli
gio non a terrena aliqua ciuita
te instituta ē: s̄ plane celestē ip̄a
instituit ciuitatē. Eādo inspirat
 2 docet verus de⁹: dator vite et
 ne: ver⁹ cultoz̄ib⁹ suis. La. III.
 v. Arronis igitur cōfiteris
 v. iō se p̄u⁹ de reb⁹ hūanis
 scripsisse: postea de diuinis
 quia diuine iste ab hominib⁹ in
 stitute sunt: hec rō ē. Sicut p̄oꝝ
 est inquit pictoz̄ q̄ tabula picta.
 prior faber q̄ edifi cium: ita prio
 res sunt ciuitates: q̄ ea que a ci
 uitatib⁹ sūt instituta. Dicit aut̄
 se prius scripturuz̄ fuisse de dijs

postea de hominibus. Si de om
 ni natura deoz̄um scriberet qua
 sibi de aliqua scribat 2 nō de oī
 aut vero etiam aliqua: licet nō
 omnis deoz̄um natura non p̄oꝝ
 debeat esse q̄ hominum. Quid
 est q̄ in illis tribus nouissimis li
 bris deos certos et incertos et
 selectos diligenter explicans:
 nullam deoz̄um naturā p̄ter
 mittere videt̄. Quid est ergo q̄
 ait: si de omni natura deoꝝ 2 ho
 minū scriberem⁹: prius diuina ab
 soluissem⁹ q̄ hūana attigissem⁹.
 Aut em̄ de oī natura deoꝝ scri
 bit: aut de aliqua: aut oīno d̄ n̄
 la. Si de omni: p̄ponenda est v̄i
 q̄ rebus humanis. Si de aliqua
 cur non etiam ip̄a res precedat
 humanas. An indigna est p̄fer
 ri etiam vniuersę nature homi
 nū ps aliqua deoꝝ. Qd̄ si mul
 tū est: vt aliqua pars diuina p̄e
 ponatur vniuersis rebus huma
 nis saltem digna est vel romāis
 Kerū quippe humanarū libros
 non quantū ad orbē terraz̄: sed
 q̄tū ad solaz̄ romā p̄tinet sc̄p̄it.
 Quos tū rerum diuinarū libris
 se dixit scribendi ordine merito
 p̄tulisse vel p̄scripsisse: sic picto
 rem tabule pictę: sic fab̄ū edifi
 cio: aptissime consistens q̄ etiaz̄
 iste res diuine sicut pictura: sicut
 structura ab hominibus institu
 te sūt. Restat vt de nulla deoz̄ū
 natura scripsisse intelligat̄: ne
 q̄ hoc apte dicere voluisse: s̄ in
 telligentibus reliquisse. Ubi ei
 dicit non omnis: v̄sitate quidem
 intelligitur aliqua. Sed potest
 intelligi 2 nulla: qm̄ q̄ nulla est:
 nec omnis nec aliqua ē. Nā vt ip
 se dicit: si ois esset natura deoz̄ū
 de qua scriberet: scribendi ordi
 ne rebus hūanis p̄ponēda esset.
 Et aut̄ 2 ip̄o tacēte veritas cla
 mat: p̄ponenda eēt certe rebus
 humanis: etiam si non omnis sed
 saltē aliq̄ eēt. Recte autem post
 ponit: ergo nulla est. Non itaq̄
 rebus diuinis anteferre voluit
 res hūanas: s̄ 2 reb⁹ veris volu
 it anteferre res falsas. In his

demonibus
 mal⁹ vt p̄o
 bat p̄ dicta
 varro. est
 ar̄ sciēdū q̄
 h̄ demō in
 greco s̄z̄ ſi
 doz̄ vii. et
 mologiarū
 di: q̄ si p̄t̄ 2
 futuroꝝ p̄
 ſer⁹ v̄n̄ ap̄d
 eos diſtina
 guit̄ demo
 nel i cacode
 mōes 2 ca
 lodemōes.
 id ē malos
 demones 2
 bonos. La
 tos ei idē ē
 qd̄ malū. et
 calos idē ē
 qd̄ bonū.
 a. Arro
 v̄ n̄ ſi ſi
 tur 27. In b
 ca. 2 firmat
 aug. h̄ qd̄ s̄
 dixerat cōy
 ciedo d̄ mē
 te varronis
 vicz̄ q̄ var
 ro male ſer
 ſerit d̄ d̄s
 qd̄ q̄uis n̄
 auderet pa
 lā exp̄mere
 dedit tū h̄
 ſb̄nilit̄ itelli
 gere 2 facit
 aug⁹ i h̄ ca.
 duo p̄no cī
 ſcit̄ar dicta
 varrois. et
 postmodū
 ibi. aut ei d̄
 oī nafa 27.
 Er ill dicit̄
 arguit ad p̄
 pos̄ itū suū
 vbi etiā fa
 cit duo. qz
 p̄no p̄dit i
 tēnū suū et
 dicit varro
 nis q̄ponit̄
 i h̄ ca. sc̄do
 ibi. ita se lu
 brosp̄bat i
 rētr̄ce d̄cis
 eius d̄ r̄cita
 tis s̄ li. uij.
 ca. xxi.

¶ Eude illud quale est rē. In hoc capitulo ostēditur Augustinus quōd Varro distinxit triplicem theologia ad est rationē vel sermonē de dijs. Nam theologia dicitur a theos quōd est deus et logos sermo vel ratio. Et facit in hoc capitulo duo. nam primo ponit triplicē genus theologie sicut Varro nōm. ostendens quomodo singula nominent. Secundo ibi. primum inquit dicitur. prosequitur dicitur Varro de singulis illis tribus generibus. Quātū ad primum est scitu dum quod ista diuisio triplicis theologie quam dicitur ponit Varro concordat cū ea quā posuit Seneca pontifex supra li. iij. cap. xviij. et forte accepit eam a Seneca qui Seneca præcessit cū tpe. b. Primum inquit rē. hic prosequitur Augustinus. Varro dicitur quo ad singula genera prædicitur theologie. Et sicut sūt hic tria genera. sicut hoc dicitur de rebus in tria. Nam primo prosequitur dicitur Varro de theologia poetica. Secundo de theologia physica. Tertio de theologia civili. sed a pars est ibi. videamus quid de altera. terna ibi. dixerit aliquis hec duo. Quātū ad primum genus. Varro satis potuit et auderet dicere et presse illud quod sentit. unde illud

*Triplex distinguitur
varro theologia
in mythicon physicon*

em q̄ scripsi rē de reb^o hūanis secut^o ē historā rex gestarū q̄ aut de his quas diinas vocat: qd nisi opinōes rerū vanarū: hoc ē nimirū qd voluit subtrahere significatōe mōstrare nō solū scribēs de his posteriq̄ qd de illis s̄ etiā rōnē reddēs: cur id fecerit. Qd si tacuisset alit^o h factū eius ab alijs fortasse defenderet. In eavero ipa rōne quā reddidit: nec alijs qd q̄ reliq̄t parbitrio suspicari: et satis pbavit hoies se pposuisse illitū: hoim nō naturā hoim nature deoz. Ita se libros rex diinarū nō dicitare q̄ p̄tinet ad naturā: s̄ de falsitate q̄ p̄tinet ad errorem scripsisse p̄fessus ē. Qd apertius alibi posuit sicut in quarto libro cōmōtorum: ex natura formula se scripturū fuisse nō nouā ipse conderet ciuitatem. Quādo tā veterē inuenerat: nō se posse nisi ei^o cōsuetudinē sequi. La. v.

¶ Eude illud quale est rē dicitur q̄ tria genera theologie dicit esse. id est rōnis q̄ d̄ dijs explicatur: eozū q̄ vniū mythicon appellari: alterū physicon: tertium civile. Latie si vsus admitteret genus qd primum posuit fabulare appellarem: sed fabulosum dicamus: a fabulis enim mythicon dictum ē: quoniam myros grece fabula dicitur. Scdm autē vt naturale dicitur tā rē cōsuetudo locutiōis

gen^o expresse improbat. tāq̄ rē dijs opprobriōsū. nā poetē fingit deam vnam natā ex capite iouis. s. mineruā que est dea sapientie. seu potius dea artium. ponunt etiam bacchum. qui est deus vini narum et femore iouis. nam fingunt qd semel concepit bacchum ex tone qua postmodam fulminata pruiq̄ ferus esset maturus ad partum iuppiter alligauit eam femori suo donec compleretur tempus maturitatis eius. Unde ouit

dius libro tertio de fastis. Expletum est patrio corpore matris opus. Simuliter etiā vulcanus fingitur de femore iouis esse natus sicut Isidorus libro. viij. et bymologiarū. Itē fingit dea ex guttis sanguinis ex natā puta venere. nā vt patet i scintillario poetarum. sicut

admittit. Tertium etiam ipse latine enunciauit: qd civile appellatur. Secundo aut. Mythicon appellat q̄ maxie vnt poetē: physico: q̄ phi: civile q̄ phi. b. Primum inquit qd dixi: in eo sunt multa cōtra d. gnitate et naturā immortalū ficta. In hō em ē vt de ali^o ex capite: ali^o ex femore sit: alius ex guttis sanguinis nat^o: in hō vt dyfuran sint: vt adulterauerint: vt fuierint hoim. Deniq̄ in hōia dijs attribuunt: q̄ nō mō in hoim s̄ etiā q̄ in cōtēptissimū hoim cadere p̄t. Hic certe vbi potuit: vbi ausus ē: vbi punitū purauit: q̄ ta mēdacissimis fabulis nature deoz fieret iniuria: sine caligine vili^o abiguitat^o exp̄sit. Loquebat em non de naturali theologia: nō de civili s̄ de fabulosa: quā libere a se putauit cē culpā dā. Videamus qd d̄ altera dicat. Scdm gen^o ē inq̄ qd demonstrauit: d̄ q̄ multos libros phi reliq̄rūt. In qd^o ē: dijs q̄ sunt: vbi: qd genus quale: ex quo nam tpe: an a sempiterno fuerunt: an ex igne sint vt credit heraclitus: an ex numeris vt pythagoras: an ex atomis vt epicurus. Sic alia que facili^o intra parietes in schola: q̄ extra i foro ferre p̄t aures. Hic i hoc genere culpauit qd physicon vocauit et ad philosophos pertinet: tantū eozum inter se controuersias cōme

imaginatio non transcendit corpore: s. credebant de os cē corpa quedā. et id quales opinōes habuerūt corporib^o tales habuerūt de dijs. Et notat Augustinus Varro hanc theologia nō improbat tāq̄ fictā et falsam. sed dicit qd diuersas opinōnū q̄ s̄ h̄nt phi de dijs facti^o auditi^o i schol^o q̄ extra i p̄p̄s. q̄ in Varro i theologia poetica rep̄bauerit tāq̄ falsam. cam tñ nō negauit quin libenter audiretur a populis.

gunt saturnus patris sui celtynia abscondisse et i mare proicasse. et ipso forum cruox spu magis maris venere esse natam. Item fingunt deos furari. nā mercurius fingit esse deus furum. fingunt aut. 3. vt patet libro. ij. metamorphoscos bo. ues pilei furatus fuisse euz videt cos sine custodia et abscondisse eos in silua. Item fingunt apolline caprum amox filie admen regis idos q̄ seruauit admeto sub specie pastoris. de quo ouit dius facit menti. onem libro secundum metamorphoscos. et Augustinus infra libro. xviij. capitulo. xij. Itē fingunt deos adultera cōmisisse. sicut de tone summo deoz dicitur fuit supra libro. iij. capitulo. x. et de adulterio mortis cum venere dicitur fuit libro. iij. ca. x. c. Videamus qd de altera rē. Hic prosequitur dicitur Varro de theologia physica de qua Varro recitat diuersas opinōnes philosophorum. nam multi philosophi q̄ru

D Religiosas
 re. hic argu it au
 gustin^o contra ro
 manos q^o libere
 de dijs loquentes
 turpia audiunt.
 Dico dicit. o re
 ligiosas aures po
 pulares. ironice
 loquit. Ad dicit
 ro loquedo pprie
 z assertive. atq^z i
 his etiā romanaf
 re. q^z sicut dicit hu
 go. nomē gentis
 aliter q^z ponit p
 cōditiōne il
 lius gentis. z sic
 ponitur in ppositi
 o. sicut etiāz po
 suit supra li. ij. ca
 pitulo. xij.
 e Dixerit aliq^z
 re. hic psequitur
 dicit varronis q^z
 ad ternū gen^o the
 ologie. videlicet ci
 uilis. z facit duo
 q^z pmo agit de di
 stinctiōe bur^o ge
 neris ab alijs du
 obus. Secūdo ibi.
 Intueamur sane
 re. ostendit illa que
 p^znter ad civilem
 theologiaz. Quā
 tū autē ad p^zmum
 duo facit. ostēdit
 em p^zmo quō fm
 varronē civile a
 fabulosa distin
 guit. z cō ex di
 stinctiōne civilis
 a naturali ostēdit
 civile cō mendacē
 z excludendā esse
 a populo.
 f Quare prius
 scripsit. s. varro vt
 ipsemet. fateatur.
 vt dicitū fuit sup
 libro isto. ca. iij.
 g Intueamur
 sane re. ostendit h^z
 varronez q^z p^znt
 ant ad civile. z fa
 cit hic duo. p^zmo
 qd dicitū ē. Et de
 ide ibi. adhuc qd
 seqt. ostendit q^z fm
 dicit varronē the
 ologia naturalē p
 ponēda ē civilē.

morauit per quos facta est
 dissidētū multitudo sectarū
 Remouit tñ hoc genus a fo
 ro: id est a populis. scolis ve
 ro z parietibus clausit. Illō
 autem primum mendacissi
 mum atq^z turpissimum a ci
 uitatibus non remouit. **D**
 religiosas aures populares
 atq^z in his etiam romanas.
 Quod de dijs immortalib^o
 philofophi disputant ferre si
 possunt. quod vero poete ca
 nunt z bultriones agunt : qz
 contra dignitatē ac naturāz
 immortalium ficta sunt : qd
 non modo in hominem: sed
 etiam in contemptissimū ho
 minem cadere possunt: non
 solum ferunt sed etiāz liben
 ter audiunt. Neq^z id tantūz
 sed dijs q^z ipis hoc placere:
 et per hoc eos placandos eē
 decernunt. Dixerit aliquis
 hec duo genera mythicon z
 phisicon: id est fabulosum at
 q^z naturale decernamus ab
 hoc civili de quo nunc agit:
 vnde illa z ipse discreuit. Jā
 q^z ipsum civile videam^o qua
 liter explicet. **V**ideo quidez
 cur debeat decerui fabulosū
 quia falsum: quia turpe: qd
 indignum ē. Naturale autē
 a civili velle discernere quid
 est aliud q^z z ipsum civile fa
 teri esse mendosum. Si eniz
 illud naturale ē. quid habet
 reprehensionis vt excludat^r
 Si autēz hoc quod civile di
 citur naturale non est: quid
 habet meriti vt admittatur?
 hec nempe illa causa est: q^z
 re prius scripserit de rebus
 humanis posterius de dijs
 quoniam in diuinis reb^o nō
 naturam sed hominūz insti
 tuta se cutus ē. Intueamur
 sane z civilem theologiam:
 Tertium genus est inquit:
 quod in vrbibus ciues: maxi
 me sacerdotes nosse atq^z ad
 ministrare debent. In quo ē
 quos deos publice colere: q^z

sacra z sacrificia face quēq^z
 par sit. Adhuc quod sequit^r
 attendamus. Prima inquit
 theologia maxime accōmo
 data est ad theatrum: secun
 da ad mundum: tertia ad vr
 bem. Quis non videat: cui
 palmam dederit? Vtrūq^z se
 cunde quā supra dixit eē phi
 losophorum. hanc enim per
 tinere testatur ad mundum
 quo isti nihil esse excellenti^o
 opinantur in rebus. Quas
 vero illas theologias: p^zma z
 z tertiāz theatri scilicet at
 q^z vrbis distingit ac iūxit. **V**i
 demus enim non continuo
 quod est vrbis pertinere pos
 se et ad mūdum: q^zuis vrbes
 esse videam^o in mundo. **F**ie
 ri enim potest vt in vrbe fm
 falsas opiniones ea colantur
 z credantur: quorum in mū
 do vel extra mundum natu
 ra sit nūq^z. **T**heatrum vero
 vbi ē: nisi in vrbe? Quis the
 atrū instituit: nisi ciuitas? **P**ro
 pter quid instituit: nisi pro
 pter ludos scenicos? **V**bi sūt
 ludi scenici: nisi in rebus di
 uinis: de quibus hi libri tāta
 solertia conscribuntur.
 a **A**harce **L**a. VI
 o varro cuz sis homo
 omnium acutissim^o
 z sine vlla dubita tōne doctif
 simus: sed tamen homo non
 deus nec spiritus dei ad vidē
 da z annuncianda diuina: in
 veritatem libertatemq^z sub
 uectus: cernis quidez q^z sint
 res diuise ab humanis nugis
 atq^z mendacijs dirimende:
 sed vitiosissimas populorūz
 opiniones z consuetudines
 in superstitionibus publicis
 vereris offendere: quas deo
 rum a natura abhorere: vel
 talium quales in huius mun
 di elementis humani animi
 suspicatur infirmitas: et sen
 tis ipse cum eas vsq^z qua
 z consideras: et omnis ve
 stra litteratura circūsonat.

b Ubi sunt lu
 di scenici. De sce
 nicis ludis q^z sint
 dicitū cit supra li.
 j. cap. xxxj. Nos
 so ludos ponit
 varro iter res di
 uinas. vt dicitur
 tuit supra in h li.
 ca. iij. de q^zbus vt
 ibi d^r: varro tāq^z
 de rebus diuinis
 libros p^zscripsit
 Et vulg^o hic
 ex verbis varro
 nis h^z q^z theolo
 gia poenica. id est
 fabulosa sit a cu
 uitate instituta.
 q^z ciuitas ad hoc
 ordinavit theatrū
 vbi in scena theo
 logia fabulosa a
 gref. z p^zntis nō
 cit distincta illa
 theologiaz totalit^r
 a civili. qd etiam
 p^z q^z varro posu
 it ludos illos cri
 am inter res diu
 nas. **L**a. VI.
 a **A**harce
 o varro z
 In h ca
 respōdit augusti.
 varronē. z facit h
 rra. q^z p^zmo resp
 bēdit cu de sumu
 latione z fictione
 q^z scz aliter scripsit
 z fecit z aliter sen
 sit. **S**ecūdo ibi. di
 cis q^z p^znt. rep^z
 bendit dicitur eius
 de theologiaz ciu
 lis z fabulose di
 stinctione. **L**er
 uo ibi. **S**eq^zstra
 ra igit. ostēdit q^z
 nec a dijs p^znten
 tib^o ad theologiaz
 fabulosam sit v
 ta et na sperada.
 Dicit aut aug^o. i
 pncipio hui^o ca.
 varronez boicct
 acutissimū. z siue
 vlla dubitatione
 doctissimūz. allu
 dens ironice ver
 bis tullij positus
 supra in h li. ca. ij
 de varrone.

Liber

b. **U**n̄ istos ciuiles re. hoc dicit augustinus q. varro libere euomuit. id est expellit mentiones sua d. d. fabulosos dices eos falsos et fictos et id eo cu necessario concedere de dijs ciuilibus. **D**icas quippe fabulosos re. hic reprehendit distinctione varronis qua distinguit rrupler genus deoz et ostendit augustinus q. sic non est distinguendum. q. d. dii pertinentes ad fabulosam et ciuilem sunt idem. et id potuit aliter rationabiliter distinxisse. et patet interio august. **S**equestrata igitur re. hic ostendit q. a dijs scenicis et ciuilibus non sit vita eterna speranda. et primo probat interio ex deorum ytroiq. turpitudine. Secundo ibi. hec cuq. dicimus. Excludit quandam responsionem q. dari potest in defensione falsoz deoz. In pma ho pre dicit se velle sequestrare theologiaz naturalē ab hiraactu. q. d. ista infra li. viij. quasi p totū differendū erit. **H**ec ai dicam? re. hic reprobat quandam responsionem. et facit hic duo. q. pmo illaz responsionem q. dicit ea que sunt a poetis turpiter fieri. nō autē que a sacerdotibus in cultu deoz reprobat q. ratione. Secundo ibi. Deniq.

Quid hic agit humanum q. uis excellentissimum ingenium. Quid tibi humana licet multi plex ingeniq. doctrina in his angustijs suffragatur. Naturales deos colere cupis: ciuiles coges. Inuenisti alios fabulosos in quos libere quod sentis euomas: **U**n̄ istos ciuiles velis nolisse profundas. **D**icas quippe fabulosos accommodatos esse ad theatrum: naturales ad mundum: ciuiles ad vrbem: cum mundus op. sit diuinum: vrbes v. et theatra sint hominum: nec alij dii rideantur in theatris q. qui adorantur in templis: nec alijs ludos exhibeatis q. qui bus victimas imolatis. quāto liberius subtiliusq. ista diuideres dicens: alios esse deos naturales: alios ab hominibus institutos. Sed de institutis aliud habere litteras poetarum: aliud sacerdotū: ytrasq. tamen ita esse inter se amicas cōsortio falsitatis vt grate sint ytraq. demonibus quibus inimica ē doctrina veritatis. **S**equestrata igitur paululus theologia q. naturalem vocant: de qua postea differendum est: placet ne tandem vitam eternā peti aut sperari a dijs poeticis et theatricis: ludicris: scenicis. Absit. Immo auertat deus verus tam immanem sacrilegamq. dementiā. Nūquid ab eis dijs quibus hec placent: et quos hec placant cum eozum illic crimina frequententur: vita eterna poscenda ē? Nemo vt arbitror vsq. ad tantum precipitium furiosissime impietatis insanit. **N**ec fabulosa igitur: nec ciuili theologia sempiternā quisq. adipiscitur vitam. **I**lla enim de dijs turpia fingendo seminat: hec fauendo metit. **I**lla mendacia spargit:

hec collegit. **I**lla res diuinas falsis criminib. inscrauit: hec eozum criminū ludos in diuinis rebus amplectit. **I**lla de dijs nefanda signēta hominum carminibus personat: hec ea deozū ipsorū festiuitatibus consecrat. **F**acinoza et flagicia numinū illa cantat: hec amat. **I**lla prodit aut fingit hec aut attestat. **V**erū aut oblectatur et falsis. **A**mbe turpes: ambeq. damnabiles. **S**ed illa que tharica ē: publicā turpitudine pfitetur ista q. vrbana est illi. turpitudine ornatur. **H**uncine vitam eterna sperabis: vñ ista breuis tpalifq. polluit. **A**n vero vitam polluit cōsortiū nefariorum hominū: si se inserunt affectionibus et assensionibus nostris: et vitā nō polluit societas demonū qui colunt criminibus suis. **S**i verū q. mali: si falsis q. male. **H**ec cū dicimus videri fortasse cupiā nimis harū rerū ignaro pōr: ea sola de dijs talib. indigna maiestate diuina et ridicula detestabiliaq. celebrari: que poeticis cantant carminib.: et ludis scenicis actant: facta vero illa que non histriones sed sacerdotes agūt ab omni esse dedecore purgata et aliena: hoc si ita esset nunq. theatricas turpitudines in eozum honorem quisq. celebrandas esse censeret: nunq. eas ipi dii preciperēt sibi met exhiberi. **S**ed ideo nihil pudet ad obsequium deorum talia gerere in theatris: quia similia geruntur in templis. **D**eniq. commemoratus auctoz: ciuilem theologia a fabulosa et naturali: certā quādam sui generis distinguere conaretur: magis eā ex ytraq. reperatam q. ab ytraq. separatam itelligi voluit. **A**n enim: ea que scribunt poet minus esse q. vt populi sequi

comemoratus. re. probat idem per dicta varronis. vbi sciendum. q. augustinus adducit contra responsiones duo dicta varronis. quorū pmo dicit theologia m. ciuilem distinxit a duabus alijs. non sicut oino disparatum. quia nihil cōmune haberet cū eis. immo haberet aliud quid commūe cū ytraq. et ab ytraq. scilicet taz poetica q. naturalium accipit magis nō deberet accipere a theologia naturali. **E**t ita in hac auctoritate varronis tūgitur illud q. d. deberet fieri. **A**liud vero dictum varronis expamit illud quod ē factum quia licet theologia ciuilis magis deberet cōuenire cū naturali q. fabulosa seu poetica. nō quia poetica causa delectatoris scribebant etiam delectabilia. ideo populus fuit magis inclinatus ad poetas q. ad phisicos. hoc cōnaturalis. id est naturalis scribentes. **E**t sicut dicit augustinus in reuerentate poete talia scripserūt quāta dii volēbāt scribere a populo exhiberi taz in morib. q. etiaz in theatro vt alio libro secundo dictum fuit.

Euocat igitur. In h. ca. ondit. b. au. La. VII
 gusti. quod iste dicitur theologia. vic. ciuilitas et po
 etica se hinc ad inuicem. et pbat in h. ca. duo. na
 pmo pbat q. theologia ciuilitas n. distinguit a poetica
 sicut oino dispata. Secdo ibi. epulones et. ondit q. ci
 uilitas no sit bone
 stior. qua poetica
 Circa pma vero
 duo fac. q. p. co
 cludit ex die. i. p
 cedent ca. q. theol
 ologia fabulosa re
 uocat ad ciuilem
 rāq. uenies. vt
 p. ex immediate di
 cti. et allegatis.
 No. at at theolo
 gia poetica q. scz
 di. poetica ab ei
 auctoribus fa
 bulosaz. q. fabu
 losis tradit et the
 atrica. q. in thea
 tro extra scena. i.
 domiula poeta
 ru. acitabant a
 muntis. et scenica
 q. in scena a poc
 tis recitabat et ca
 nebat. Secdo ibi.
 et hec tota. ondit
 q. theologia fa
 bulosa sit qda pl
 theologie ciuilitas
 et no sicut ps que
 da a toto abscisa
 et vit tot adbe
 res. s. sic ps que
 suo tot optie co
 gruit. et h. pbat.
 q. tales sunt effi
 gies deoz in repl
 ales describunt
 a poetis. vt patz
 discurredo. Lon
 stat aut q. di. tem
 ploz et q. sacer
 dotes et pls co
 lunt p. in ad the
 ologia ciuilem. et
 tra videt manifa
 ste q. theologia

Lapitulum. VI.
Euocat igitur ad
 theologia ciuile the
 ologia fabulosa the
 atrica: scenica indignitatis
 et turpitudinis plena Et hec
 tota q. merito culpada et re
 spuenda iudicat. ps hui. est q.
 colenda et obseruanda ceter. no
 sane ps incogrua sicut osten
 dere instituit: et que ab vnuer
 so corpe aliena importue illi
 p. nexa atq. suspensa sit: si oino
 p. sona tanq. eiusde corporis

stem. Quid? ho li. v. d. fastis dicitur nutrice iouis fuis
 se capz hamalibec. cuius lacte nurriebatur iuppiter.
 quem natis hamalibec in silua abscondit ne a satyr
 no filios suos deo: ante iuppiter inuentus fuisset. et
 dedit sibi lac capre sue qua postmodum iuppiter ad ce
 los transtulit et lucet in celo tam signu quod vocatur
 capricornus. f. Nonne attestati sunt euemero. i.
 tali auctori et scriptori greco. de quo facit. b. aug. me
 rione infra li. vii. ca. rvi. g. Epulones etia et. b.
 ondit aug. q. ciuile theologia etia q. ru ad illa pte q. ad
 tepla et sacerdotes p. inct no est honestio: nec decetior

que in teatro colebat more poetico q. fuit dea venato
 rum. et ideo pingebat cum arcu et sagitta. et est eadem
 cu luna. ideo aut pingebat cu arcu et sagittis. q. radu
 os et se luna emittit. vt patz p. Isid. li. viii. etymolo
 giaz. Urbanā deā vocat ciuile. que in templo colebat q.
 etia fingebat cum
 armis et no sum
 plicat vt dgo. i. n.
 solu vt vna dgo.
 simplex. i. mitis.
 et mansueta. s. co
 posita vt h. gines
 decet ce d. Nu
 qd scenicus apol
 lo et. vult dicere
 q. apollo scenie
 i. d. in cena colit.
 fingit eodem mo re
 nes citbarā sicut
 apollo delphie.
 i. sic apollo apd
 delphos in templo
 suo tenet. vbi tū
 fuit p. apuum et i
 plu suū. Jo vero
 cu citbara fingit
 q. fm isid. lib. v.
 etymologiarum.
 apollo prim. cu
 thara inuenit.
 e. Quid d. ipso io
 ue et. h. ondit au
 gusti. et qda dea
 i. nutrice iouis
 qua posuerit in
 capitolio qda ro
 mani. q. i. p. i. fite
 bant in facto io
 ue fuisse hoies. et
 p. n. multoma
 gis alios deos cu
 iuppiter sit sum.
 cor. Istud aut sa
 crū no fuit poeta
 ru. sed ciuili et p. i.
 ner ad theologia
 ciuilem. Nutrix
 ho iouis s. remi
 gū sup marū fi
 git vesta trestris
 q. ignis terrestis
 r. utrit ignem cele

memby uenierissime copu
 lata. Quid est aliud osidit
 illa simulacra. forme. etates
 sexus. habitus deoz. Nun
 quid barbatu iouem: imber
 bez mercuriu poete habent
 pontifices no habet Nunqd
 priapo mimi: non etia sacer
 dotes enozmia pudenta se
 cerunt. An aliter stat adoran
 dus in locis sacris: q. pcedit
 ridendus in theatris: Nam
 saturn. senex. apollo ephes
 bus: ita p. se sunt hystriouū
 vt no sint statue delubroz.
 Cur forculus q. foribus p. est:
 et limentinus q. limini di. sūt
 masculi: atq. inter hos car
 dea femina est q. cardine ser
 uat. Rone ista in rex diuina
 rum lib. is repiunt que gra
 ues poete suis carminibus i
 digna duxerunt Nunqd dia
 na theatrica portat arma: et
 urbana simpliciter virgo est
 Nunqd scenicus apollo ci
 tharista est: et ab hac arte del
 phicus vacat. S. hec hone
 stiora sunt i. cogatione turpi
 orum. Quid de ipso ioue sen
 serunt: q. eius nutrice in capi
 tolio posuerunt. Nonne at
 testati sunt euemero qui om
 nes tales deos no fabulosa
 garrulitate. sed historica dili
 gentia hoies fuisse mortales
 q. p. scripsit. Epulones etia
 deos parasitos iouis ad ci

tem. Quid? ho li. v. d. fastis dicitur nutrice iouis fuis
 se capz hamalibec. cuius lacte nurriebatur iuppiter.
 quem natis hamalibec in silua abscondit ne a satyr
 no filios suos deo: ante iuppiter inuentus fuisset. et
 dedit sibi lac capre sue qua postmodum iuppiter ad ce
 los transtulit et lucet in celo tam signu quod vocatur
 capricornus. f. Nonne attestati sunt euemero. i.
 tali auctori et scriptori greco. de quo facit. b. aug. me
 rione infra li. vii. ca. rvi. g. Epulones etia et. b.
 ondit aug. q. ciuile theologia etia q. ru ad illa pte q. ad
 tepla et sacerdotes p. inct no est honestio: nec decetior

etia fingebat cum
 armis et no sum
 plicat vt dgo. i. n.
 solu vt vna dgo.
 simplex. i. mitis.
 et mansueta. s. co
 posita vt h. gines
 decet ce d. Nu
 qd scenicus apol
 lo et. vult dicere
 q. apollo scenie
 i. d. in cena colit.
 fingit eodem mo re
 nes citbarā sicut
 apollo delphie.
 i. sic apollo apd
 delphos in templo
 suo tenet. vbi tū
 fuit p. apuum et i
 plu suū. Jo vero
 cu citbara fingit
 q. fm isid. lib. v.
 etymologiarum.
 apollo prim. cu
 thara inuenit.
 e. Quid d. ipso io
 ue et. h. ondit au
 gusti. et qda dea
 i. nutrice iouis
 qua posuerit in
 capitolio qda ro
 mani. q. i. p. i. fite
 bant in facto io
 ue fuisse hoies. et
 p. n. multoma
 gis alios deos cu
 iuppiter sit sum.
 cor. Istud aut sa
 crū no fuit poeta
 ru. sed ciuili et p. i.
 ner ad theologia
 ciuilem. Nutrix
 ho iouis s. remi
 gū sup marū fi
 git vesta trestris
 q. ignis terrestis
 r. utrit ignem cele

q̄ fabulosa et p̄t.
mo p̄bat hoc ce-
ritu et modo et cā
colēdi deos in tē-
pl. scdo p̄bat idē
et ditione sacer-
dotū p̄ quos co-
lunt in tēplo ibi.
Eos dē t̄n̄ boies.
p̄mo oñdit p̄posi-
tū suū et his que
patēt scdo oñdit
q̄ male l̄ sentit e-
tē d̄ijs q̄ latēt ibi.
Quid de sacris.
tē. p̄mū p̄bat r̄t̄
plēt̄ p̄mo et co-
lendi mō. scdo ex
cā ibi. vñ etiā il-
lud tertio et loco
ibi. sacra sunt iu-
nonis tē. Quan-
tū ad p̄mū scien-
dū q̄ sicut s̄. li. ij.
ca. xvij. cū d̄ lect̄
sternis deoz age
rē dicitur fuit q̄
p̄sueuerūt roma-
ni in honore deo-
rū ipos quasi ad
epulas et iuuiā
inuitare. et p̄p̄ h̄
lectos sternere q̄
h̄us d̄ij recūberēt.
tangit h̄o hic au-
gu. q̄ in cōiuiū
iouis posuerunt
sacerdotes para-
sitos. et paras ad
mensā iouis. q̄s
parasitos deos fa-
ciēbāt epulones
i. quasi s̄ epulā-
tes cū ioue v̄l au-
gusti. et temptib̄
litr̄ de eis loquē
vocat eos epulo-
nes. i. voraces et
gluttones. sicut et
olias supra deos
epulōes et heluo-
nes vocat. Dicit
h̄ augusti. hic. q̄
modus colendi q̄
fuit in tēplo non
differe a cultu mi-
mico. quo solent
mimi in teatro
deos effigiare. et
t̄n̄ iste modus co-
lendi fuit a var-
rone approbatus
b̄. Un̄ etiā illud

mensam qui constituerūt qd
aliud q̄ mimica sacra esse vo-
luerunt. Nam parasitos iou-
is ad eius conuiuium adhi-
bitos: si mimus dixisset: risuz
ytiq̄ quesisse videret. Tar-
rodixit. Non cum irrideret
deos: sed cum cōmendaret
hoc dixit: diuinarum non hu-
manarū rerū libri hoc eū scri-
psisse testant. Acc vbi ludos
scenicos exponēbar: sed vbi
capitolina iura pandebat.
Deniq̄ a talib̄ vincitur et fa-
retur: sicut forma hūana de-
os fecerunt: ita eos delecta-
ri humanis voluptatib̄ cre-
didisse. Non enim et maligni
spiritus suo negocio desue-
rūt vt has noxias opiniones hu-
manarum mentū ludificati-
one firmarent. Unde etiā
illud est q̄ herculis editus:
ociosus atq̄ feranus: lusit
theseris secuz ytraq̄ manu
alternante: in vna constitu-
ens herulem: in altera seip-
sum: sub ea conditione vt si
ipse vicisset: de stipe templi
sibi cenam pararet: amicam
q̄ conduceret. Si autem vi-
ctoria herculis fieret: h̄ idē
de pecunia sua voluptati her-
culis exhiberet: et deinde cuz
a seipso tanq̄ ab hercule vi-
ctus esset: debitam cenam et
nobilissimam meretricē lau-
rentinam deo herculi dedit.
At illa cum do: miuisset in tē-
plo vidit in somnis herculez
sibi esse commixtum sibiq̄ di-
xisse: q̄ in deo discēdens cui p̄-
mum iuueni obuia fieret ap̄d
illum esset inuentura merce-
dem: quā sibi credere debe-
ret ab hercule p̄solutam. Ac
sic abeunti cum primus iue-
nis dirissimus taruntius oc-
currisset: eamq̄ dilectam se-
cū diuitius habuisset: illa he-
rede relicta defunctus est.
Que amplissimā adepta pec-
uniam ne diuine mercedi vi-
deret igrata: quod accepit

simum putauit esse numini-
bus: populū romanum etiā
ipsa scripsit heredem: atq̄ il-
la non comparate inuentuz
est testamentū: quibus meri-
tis eam ferunt etiā honores
meruisse diuinos: hęc si poe-
te fingerent: si mimi agerent
ad fabulosam theologia di-
cerent proculdubio p̄tinere:
et a ciuilib̄ theologie dignita-
te sepanda iudicarent. Cum
vero hęc dedecora: non poe-
tarum sed populorum: non
mimorum sed sacrorum: non
theatrorum sed templorum
id est nō fabulose sed ciuilib̄
theologie: a tanto auctore p̄-
duntur non frustra. h̄striones
ludicris artibus fingunt deo-
rum que tanta est turpitudi-
nem: sed plane frustra sacer-
dotes velut sacris ritibus co-
nantur fingere deorum que
nulla est honestatem. Sacra
sunt iunonis: et hęc in eius of-
lecta insula samo celebrant
vbi ad nuptum data est ioui.
Sacra sunt cereris: vbi a plu-
tone rapta proserpina queri-
tur. Sacra sunt veneris: vbi
amatus eius adonis aprino
dente extinctus iuuenis for-
mosissimus plangit. Sacra
sunt matris deorum: vbi atys
pulcher adolescēs ab ea dile-
ctus et muliebri zelo absisus
etiam hominum absisorum
quos gallos vocant infelici-
tate deploratur. hęc cum de-
formiora sint omni scēnticafe-
ditate: quid est q̄ fabulosa d̄
dijs figmenta poetarum ad
theatrum videlicet pertinen-
tia velut secernere nituntur
a ciuili theologia quam per-
tinere ad v̄rbem volunt qua-
si ab honesti et dignis indigna
et turpia. Itaq̄ potius est vñ
gratie debeant h̄strionibus
qui oculis hominum peper-
cerunt: nec omnia spectacu-
lia nudauerunt: que sacrarū
edum partibus occulunt.

est tē. hic offide
aug. q̄ in cā de
os colendi nō est
maior honestas
et: cologia ciuilib̄
q̄ fabulosa et p̄
bat p̄ quādā me-
retricē quā roma-
ni deā fecerūt qz
p̄mū romanum
scripsit heredem
suū. de q̄ meretri-
ce dicitur est. s̄. vel
fosturā ista d̄ qua
fuit h̄ mentio fuit
vna alia. et sic co-
luerūt deos mere-
trices. Narratio
nē h̄o que h̄ rect̄
tab ab aug. d̄ edī-
tuo. i. custode et
rutorē edis hercu-
lis. q̄ d̄ccis dua-
bus manib̄ lusit
fortunaz manus
vnius attribuit
sibi. et fortunā al-
terius herculi et d̄
dicta meretricē.
ponit etiā macro-
bi de saturnali-
li. j. et addit q̄ h̄
p̄ringit r̄pe anci-
q̄ fuit q̄ r̄re: ro-
manoz. et q̄ mere-
tricē illa fuit se-
pulta in loco cele-
berimo ciuitatis
et q̄ futurū fu-
it q̄ sacrificiū p̄
famine d̄is ma-
nib̄ sacri ficaret
vñ non videt ma-
crobi scire q̄ ip-
sa sacra sit dea h̄
q̄ d̄is manib̄ p̄
ca sacrificiuz fie-
ret d̄ij. manes s̄
d̄ij infernales seu
infernalū aiaz.
i. Sacra sūt iu-
nonis. hic offide
b. aug. et locis i-
q̄bus celebraban-
tur potissime sac-
ra deoz q̄ n̄ ma-
ior honestas erat
in theologia ciuī-
li q̄ fabulosa. nā
ibi potissime cele-
brabantur sacra
deorum vbi poe-
te fingūt. aut for-

te historie & vere narrat turpitudines deoz. comi-
sas. sicut sacra iunonis in samo insula potissime cele-
brabant. vbi ipsa ioui desponsata fuit. s. suo. Et sic
sacra cereris celebrabant potissime vbi silia & pserpi-
na que dea inferni rapta fuit a plutone deo inferni
qua ceres ibi ra-

pra fittam quesi-
uit & cultores ce-
teris in memoria
illius facti ibi qru-
ca. fuit aut loc-
iste in sicilia fm
ouidiu lib. iij. de
fastis vbi narrat
fabula de rapru
pserpine. Jte sa-
cra veneris colu-
tur a sacerdotib-
vbi adon vlt ad-
onis et amasi? in
gus fuisse interfe-
et ab apzo & sin-
gulis anis plagi-
tur a sacerdotib-
& cultorib- vene-
ris. de quo fabu-
la fingit ouidiu li-
bro. x. meramor-
phoseos. vbi di-
g. ven? instituit
et antiquariu ce-
lebrari cu lectu. d
isto lectu di. eschi-
elis. viij. Ecce ibi
mulieres plagen-
tes adonide. Dic-
aut hieronymus q
fm fabulas ado-
nis fuit iuuenis
pulcherrimus ama-
sius veneris q pi-
mo occisus est in
mense iulio. dein
de reuixerat. vt
narrat. cuius anni
uersaria celebra-
bat solentate. in
q plangit a multi-
cribo quasi mo-
tuis. & postea re-
uiuiscens canit atq
laudat. Jte sacra mris deui. deo-
ru q berechynthia appellat pcpue celebra-
bant. vbi arys
iuuenis pulcherrim? singit ab ea castrat? In cui? facti
memoria etia sacerdotes cybelis q & galli dicunt pla-
gunt aryn castrati sua ppria ifelicitate. qz etia veracit
& realiter in tepis castrat? seipos vt factu illud expsi?
repserent. De illis vero gallis & cybele zelo muliebr
aryn castrante dixi supra libro. ij. capitulo. iij.

K Quid de sacris rē. Hic ostendit aug. q psumen-
dū est multo turpiora fieri in occultis. ex quo tam tur-
pia celebrabant publice. & inuit aug. qz turpissima
fiebant p p̄dicatos sacerdotes matris deoz. quos hvo-
cat absaisos & molles. I. Eosdē m̄ boies rē. Dic

ostendit ex qualitate sacerdotuz q nulla honestas sit
vel fuit in cultu deozum. ex quo p tam sedos & inhone-
stos sacerdotes q sunt etiā scenicis inhonestiores sa-
cra celebrabant & tamen scenici sunt infames. quos p-
pter nimā turpitudinē histriones scenici in suam so-

cietatem non ad-
mitterent. qz licz
histriones emula-
tionē quā galli re-
aliter faciūt i the-
atris fingant su-
gnis quibusdam
nō m̄ cā realit fa-
ciunt sed eaz hoz-
rent. Tocar autē
hic aug. obsceni-
tate theatri teme-
lica. a music? sce-
nicis hozgans & r-
lyris. & carbaris
fm istid. li. xvij.
cymologiaz p̄ci-
nebat. s. in thea-
tro dū agebāt lu-
di scenici q dicti
sunt temelici. eo
q stātes sup pul-
penum qd temele-
vocabat cārabāt
vñ temelici inter
officiales sceni-
cos ponunt.

rus deus est: non opinione:
sed natura sit deus: no tamē
ois natura de? qz & hoīs et
pecoris & arboris & lapidis
vniq; natura est quoz nihil ē
de? Si autē interpretōis hu-
ius qū agat de sacris matris
deozuz: caput est certe q ma-
ter deozū est terra: quid vl-
tra querim? quid cetera p-
scrutamur? Quid euidentis-
us suffragat eis q dicūt oēs
istos deos homines fuisse?
Sic em̄ sunt terrigene: sicut
terra eis mater est. In vera
autem theologia opus deī ē
terra non mater Verūtāmē
quoquo mō sacra eius inter-
p̄tent & referāt ad rerū natu-
raz: viros muliebrā pati nō
est fm naturā s̄ cōtra natu-
rā. Hic moibus: hoc crimen
hoc dedec? habet iter illa sa-
cra professionem: quod in vi-
tiosis hominū moribus vir
habet inter tormenta confes-
sionem. Deinde si ista sacra
que scenici turpitudinibus
cōiuncunt esse fediora hinc
excusant atq; purgantur q
habent interpretationes suas
quibus ostendatur rerum si-
gnificare naturam: cur non
etiam poetica similiter excu-
sentur atq; purgentur. mul-
ta em̄ & ipsi ad eundē moduz
interpretati sunt vsq; adeo

non est ad propositum. nā hic de theologia agit nō au-
tez physiologia. id de rōne dei non nature alterius. s.
quā dei. Secō ibi. si autē interpretōis rē. arguit cōi-
tra eā qz ex ipsa interpretōe rōnis naturalis quā faciūt
sequit p̄positum. nam dicunt q mater deoz est terra.
ex quo sequit q dū geniti sunt terrestres. Tertio ibi.
verūm quoq; mō rē. arguit cōtra eam. qz quedā sūt in
cultu deoz que sunt cōtra naturam sicut sunt absaisi &
molles. de qbz dictū est in p̄cedenti ca. muliebrā patie-
bant. i. masculi se sup osuerūt. Quarta ibi. deinde si
ista rē. arguit cōtra eam. qz eodē mō. quo excusant the-
ologia ciuile. posset excusari theologia fabulosa. & fa-
cit hic duo. qz primo pbat q exemplum de saturno fili

La. VIII.
T em̄ ha-
a bent isti
rē. In h
ca. b. aug. argu-
it cōtra illos qui
ea que in honozē
deoz dicunt fieri
ad reprimēduz
quas dā rōnes na-
turales. vt sic ex-
cusent ea que ex-
hibentur dū fm
theologiam ciuili-
lem. & arguit con-
tra istam excusa-
tionē quadrupli-
citer. Primo qz

bach. i. liberi pa
tri addebant mu
lieres ad celebra
dū bacchāalia. i.
sacra bacchi et
33 vinū. et ille mu
lieres sic inebria
bant vino q̄ vid
bant oino isanū
Ista bacchāalia
a senatu postmo
dū inbibita sūt. p
pter turpitudinē
furoris vt die hic
aug. 2. li. xvij. c.
xij. Tū et aliam
cām narrat rē
Ius de bello ma
cedonico li. viij.
Dicit em̄ q̄ d̄ gro
cia q̄dā venerat.
q̄ dicebat se velle
docere nouū ritū
colendi bacchi. us
hic aut̄ i p̄ncipio
fecit bacchanalia
ab honestissimis
matronis de die
celebrari. p̄cessu
vero ip̄s annua
tū est negociū cu
nocte. et tandē de
nocte fiebat totū
vū tunc ceperūt
tam viri q̄ mu
lieres i magno nu
mero p̄suere ad
locū quēdā vbi
celebrabant festa.
et sacra ista. com
missaq̄ sunt in fi
nita facinora vi
roz. pueros ac
mulierū. et venie
res ad locum qui
nolebāt eis assen
tire occidebant et
occltabāt. rādē p̄
quādā hispanā
ancillā cuiusdā
matrōe romāe q̄
dñā suā illuc fu
erat secuta displi
cuerūt sibi ea q̄ vi
debat. et p̄ quēdā
iuuenem cui ip̄a
oia reuelauerat.
p̄uenit res ad no
ticiā p̄sulis. q̄ di
ligētī inquisitiōe
phabita. oēs reos
inuētos q̄ apphē
di poterāt de as

hectū postea displicuerunt
senatui saniori: et ea iussit au
ferri. Saltem hic tandē forsi
tan senserunt quid immūdi
spiritus dum p̄ dijs habent:
in hominū possint mentibus
hec certe non fierent in the
atris. Ludunt quippe ibi nō
furiunt: quis deos habere q̄
etiam ludis talibus delectē
tur simile sit furoris. Quale
aut̄ illud est q̄ cum religiosū
a sup̄ficioso ea distinctiōe di
scernat vt a sup̄ficioso dicat
timeri deos: a religioso autē
tū vereri vt parentes: nō vt
hostes timeri: atq̄ oīes ira
bonos dicat: vt facili^o sit eos
nocentibus parcere q̄ lede
re quenq̄ innocentem? Tū
mulieri fete post ptū tres de
os custodes cōmemorat ad
hiberi. ne siluanus deus per
noctem ingrediatur et veret
eorumq̄ custodum significā
dozum causa tres homines
circuire limina domus: et in
primo limen securi ferre: po
stea pilo: tertio duertere sco
pis: vt his dat̄ culture signis
deus: siluanus phibeat̄ tra
rei: quia neq̄ arbores cedun
tur ac putant sine ferro: ne
q̄ far conficitur sine pilo: ne
q̄ fruges coaceruat̄ sine sco
pis. Ab his autem tribus re
bus tres nuncupatos deos:
intercidonē a securis interci
sione: pilūnum a pilo: duer
ram a scopis: quibus dijs cu
stodibus contraxim dei silua
ni feta conseruaretur Ita cō
tra dei nocentis seuitiam nō
valeret custodia bonoz: nisi
si p̄les essent aduersus vnuz
eiq̄ aspero horrendo: incul
to: vtpote siluestri signis cul
ture tanq̄ p̄trarijs repugna
rent. Ista ne est innocentia
deorum: ista concordia: hec
cine sunt numina salubria vt
bium: mais ridenda q̄ ludi
bria rhearozum: Lum mas
et femina coniunguntur ad

hibetur deus iugatinus sit b
ferendum. Sed domū est du
cenda que nubit: adhibet de
us domiducus. Et in domo
sit: adhibetur deus domici^o.
Et maneat cum viro: addit
dea māturna. Quid vltra q̄
ritur: parcat humane vere
cundie: peragat cetera con
cupiscentia: carnis et sangui
nis procurato secreto pudor
ris. Quid impletur cubicu
lum turba numinum: quādo
et paranymp̄hi inde discedūt
Et ad hoc impletur nō vt eo
rum presentia cogitata ma
io: sit cura pudicitie: s̄ vt fer
mine sexu infirme nouitate
pauide: illis coopantibus si
ne vlla difficultate x̄ginitas
auferat. Adest em̄ dea virgi
nensis et deus pater subigus
et dea mater prema: et dea p
tunda et ven^o et priap^o. Quid
est hoc? Sed omnino laboran
tem in illo opere virū ab dijs
adiuuari oportebat: non suf
ficiat aliquis vnus aut ali
qua vna. Nūquid venus so
la parū esset que ob hoc etiā
dicit̄ nuncupata: q̄ sine eius
vi femina virgo esse non de
sinat? Si vlla est frons in ho
minibus: que nō est in numi
nibus: nonne cum credūt cō
iugati tot deos vtriusq̄ sex^o
esse p̄sentes: et huic operi in
stantes ita pudore afficiunt.
vt et ille minus moueatur: et
illa plus reluctet? Et certe si
adest virginensis dea: vt vir
gini zona soluat: si adest de^o
subigus vt viro s̄biugef: si ad
est dea p̄ma vt s̄bacta ne se cō
moueat cōprimat: dea ptun
da ibi quid faciet. Erubescat
eat foras agat aliqd̄ et marit^o
Valde inhonestum ē vt qd̄
vocatur illa: impleat quisq̄
nisi ille. Sed forte ideo tole
ratur: quia dea dicit̄ esse nō
deus. Nam si masculus crede
ret: et ptundus vocaret: mas
gis contra cum pro vxor̄ pu

sensu senatus fe
cit occidi q̄ erat
viroz ac multez
multa milia. p̄bi
bita q̄ sunt de in
ceps bacchāalia
celebrari. et inbi
bitū ne q̄s nouuz
ritū absq̄ senat^o
assensu i v̄bē in
troduceret. De
isto etiā facit va
lerius mentionē
li. vj. ca. iij. sic di
cens. spurio po
sthumo albino et
q̄nto marco p̄bi
lippo p̄sulib. mā
davit senatus ve
de his q̄ sacri bac
chanaliū incese
vse fuerāt in q̄re
rent. a q̄b̄ cū m̄
te essent inuente
i oēs animaduer
tūt. lateq̄ parēs
opprobriū diffoz
mitas supplicij
seueritate dēpra
ē. Ne silua
nus de^o rē. a gre
cis dicit̄ est pan
q̄ deus incub^o d̄
de quo loquit̄ au
gul. in fra li. xv.
ca. xxij. Iste aut̄
qui est de^o silue
ster. id̄ q̄ si honēs
agriculturā trib
signis agricultu
re fugat. quozum
vnū signū princ
adicione arbo
rum q̄ p̄cedit ne
cessario culturaz
loci nemorosi. se
cundū ptinet ad
p̄fectionē farris
tertiū ad coacer
uatōez frugum.
Istis tribus sig
nis tres d̄i inui
tant. q̄ mulierem
post ptū dēfēdāt
Et p̄z intētio au
gul. Tū istid̄. dicit̄
q̄ siluan^o vt pan
est de^o rusticorū
quē fingūt ex vni
uersali specie ele
mentoz. h̄z enim
coma in simili
tudinem rediorū

Liber

folio & lunc diffi-
cra macerul. h3
pellē. ppter celi si-
dera. ruber et fa-
cies ad similitu-
dinē etberis. fustu-
lā seprē calamo-
rū gestat. ppter hat
monā celi. in q̄
sunt seprē toni &
seprē discrimia
voci. villosus ē
ps a. inferior: fe-
da ē. capnas vni-
gulas h3. Noia
ho deoz alioz q̄
hic ponit oia fe-
re exponit possi-
cia ad q̄ deputan-
tur. excepta tea-
grāda. q̄ pest mor-
tui viri dū est in
coitu. Et id dicit
augu. valde inho-
mētū ē vt qd vo-
caf illa. s. parūn-
da. officiu a q̄ il-
la dēnomīnā. dē
em a parū dēdo.
d. Implet q̄s
q̄ nisi ille marit-
s. e. Priap-
num. masculus
dē em nūm. ma-
sculus. ppter ni-
mā magnitudi-
nē mēbrū virilis.
quod fascinus h
aug. appellat. sic
dicit. q̄ cum cēt
priapus sine bra-
chiis. illud mēbrū
fascis inuolutus
erat. sed & ipe pa-
pus fm bug. fa-
fascinū appellat
q̄ & sacra scriptu-
ra beelphago: no-
minat. fingit dē
honor.
f. Cū etiā cub-
tores & d. hoc dī-
cū fuit. s. l. itū
ca. xxy. vbi ha-
bet q̄ dū extorfe-
rūt. sibi ludos sce-
nicos celebrari.
g. Cū hābeat
& alias & c. hoc p-
tante dicit. q̄ p-
ter ea que scrip-
erant & ea que in
theatris exhibē

dicitia posceret maritus au-
xilium: q̄ seta contra siluanū
Sed quid hoc dicam cum ibi
sit. & priapus nimius mascu-
lus: sup cuius immanissimum
& turpissimum fascinus sede-
re noua nupta iubebat. mo-
re honestissimo & religiosissi-
mo matronarū. Eant adhuc
& ciuilem thelogiam a theo-
logia fabulosa: vides a thea-
tris: templa a scenis sacra pō-
tificum: a carminibus poeta-
rū: velut res honestas a tur-
pibus: veraces a fallacibus:
graues a leuibus: serias a lu-
dicris: appetendas a respuē-
dis: qua possunt quasi conen-
tur subtilitate decernere. In-
telligimus quid agant. Illā
theatricam & fabulosam the-
ologiam ab ista ciuili pende-
re nouerunt: & et de carmini-
bus poetarum tanq̄ de spe-
culo resultare: & ideo ista ex-
posita quādammodo non au-
dent: illam eius imaginem. li-
berius arguūt & reprehendūt
vt qui agnoscut quid velint
& hanc ipsam faciem cuius il-
la imago est detestentur quam
tū ipsi dū tanq̄ in eodem spe-
culo se intuentes ita diligunt
vt qui qualesq̄ sint in ytraq̄
melius videant. Unde cri-
am cultores suos terribilibus
imperijs cōpulerunt: vt im-
mundiciam theologie fabu-
lose sibi dicarent: in suis solē-
nitatibus ponerent: in reb-
diuinis haberent atq̄ ita et
seipos inuēdissimos spiri-
tus manifestius esse docue-
runt: & huius vrbane theolo-
gie velut electe & probate il-
lam theatricam abiectam at-
q̄ reprobata: membrū partē
q̄ fecerūt: vrcū sit vniuersa
turpis & fallax atq̄ in se con-
tineat commenticos deos:
vna pars sit in litteris sacer-
dotum: altera in carminibus
poetarum. Etrum habeat
& alias partes. alia questio ē

Hunc propter diuisionē var-
ronis & vrbani & theatri-
cam thelogiam ad vnam ci-
uilem pertinere satis vt opi-
nor ostendi. Unde quia sūt
ambe similis turpitudinis:
absurditatis: indignitatis:
falsitatis: absit a vris re-
ligiosis: vt siue ab hac: siue
ab illa vita speretur eterna.
Deniq̄ & ipse varro comme-
morare et enumerare deos
cepit a cōceptione hominis
quorum numeros exorsus ē
a iano: eamq̄ seriem per du-
xit vsq̄ ad decrepiti hominis
mortem: et deos ad ipsum
hominem pertinentes clau-
sit ad neniaz decem que in fu-
neribus se num cantatur. de
inde cepit deos allos ostē-
dere: qui pertinerent nō ad
ipsum hominem. sed ad ea q̄
sunt hominis: sicuti est vict-
atq̄ vestitus: & quecūq̄ alia
que huic vite sunt necessa-
ria: ostendens in omnibus
quid sit cuiusq̄ munus: & p-
pter quid cuiusq̄ debeat sup-
plicari: in qua vniuersa dil-
gentia nullos demonstrauit
vel nominauit deos: a quibus
vita eterna poscenda sit pro-
pter quā vnam proprie nos
christiani sumus. Quis er-
go vsq̄ adeo tardus sit: vt nō
intelligat istum hominem ci-
uilem thelogiam tam dili-
genter exponendo & aper-
tendo eamq̄ illi fabulose in-
digne atq̄ probrose similem
demonstrando: atq̄ ipsam
fabulosam partem esse hu-
ius satis euidenter docēdo
non nisi ipsi naturali quam
dicit ad philosophos perti-
nere in animis hominū mo-
liri locum ea subtilitate vt fa-
bulosam reprehendat: ciuilem
vero reprehendere quod
deum non audeat: sed prodē-
do reprehensibilez ostendat
atq̄ ita vtraq̄ iudicio recte
intelligentium reprobata so-

tur publice fuerit
quedā alia occul-
ta his peiora q̄ sa-
cerdotes faciebāt
ex cōsuetudine po-
tius q̄ ppter scri-
pturā aliquam.
b. Cū q̄ sunt
ambe & c. hic con-
cludit cōclusionē
principaliter in-
tentam ex pauca
declaratis. sed o-
magis declarat ex
dictis varronis
ibi. deniq̄ & ipse
vbi facit duo. q̄
primo ponit du-
cta varronis dū
stinguentis inter
deos que p̄tinet
ad ipm hominem. ce-
teros p̄tinetes ad
ea q̄ sunt hois. se-
cūdo ibi. q̄ s. &
concludit mentem
varronis dē the-
logia fabulosa &
ciuili alia fuisse
q̄ et vba prima
facie p̄cedebāt.

Capitulum X.
Iberrasa
ne q̄ hanc
re. In hoc ca. p-
sequit aug. men-
tē & sniam senecę
de theologia ciuili.
q̄ primo p̄tinet se-
necam varroni.
q̄ c̄p̄ssius & libe-
rius absq̄ metu
de dīs scripsit.
veritatem quam
sensit. sedo vero
etiā ipm senecę
de simulatione re-
prehendit. q̄ d. il-
lud qd scripsit &
sensit deos colu-
it. ibi. sed iste quē
p̄tinet. In p̄ma par-
te tria facit. q̄ p̄-
mo ostēdit q̄ libe-
re seneca rep̄bē-
dit deos instru-
tos. sedo q̄ libe-

reprobatus ritus
qui colunt et for
man. ibi. de epis
vero ritibus. ter
tio vero quomodo
reprobata sene
ca eorum matri
monia. ibi. et pau
lo post. et. fuit
etiam seneca tempo
re aploz petri
et pauli vix apo
stolis que pauli
ad senecam et se
nece ad paulu le
gunt.

b Habitus illi
hoim. et. Dico
tanda est fabula
quam narrat ou
dus li. v. merba
mor. phoscos. et li
bro. ii. de fastis.
videlicet q. in bel
lo giganti q. rita
nes dicti sunt di
fugientes late
runt sub formis
diuersorum ani
malium. sicut iup
piter sub forma
birci vel arietis.
et sub hac forma
colitur in africa i
templo hamonif
vix in historia
alexandri. et cole
bat apud roma
nos in forma ho
minis. et apollo
similiter. J. phe
bus. i. apollo la
ruit sub forma cor
ui. phebe autem
id est diana late
re sub forma cer
ue. Juno in yac
ca. venus i pisce
et propter hoc in
diuersis locis di
colunt in huius
modi formis. vii
elemens in itine
rario suo li. v. di
cit de egyptis. q.
alii eoz oues. alii
bircus. alii serpe
tem. piscem quoq.
tanq. numina co
lucunt.

c Quidam ve
ro mixto sexu di
uersis corporibus

la naturalis remaneat eli
genda: De qua suo loco
in adiutorio dei veri dili
gentius differendum est

Capitulum. X.

Libertas sane q
huic defuit ne
istam vrbanam
theologiam theatrice si
millima aperte sicut illaz
reprehendere auderet:
anneo seneca quem non
nullis indicijs inuenimus
apostolorum nostrorum
claruisse temporibus: no
quidem ex toto veruz eti
am ex aliqua parte no de
fuit. Affuit enim scribenti
viuenti defuit. Nam in eo
libro quem contra super
stitiosos atq. vehementi
us reprehendit ipse ciui
lem istam et vrbanam the
ologiam: q. varro thea
tricam atq. fabulosam.
Lum enim de simulacris
ageret: sacros inquit im
mortales inuolabilesq.
deos in materia vilissima
atq. immobili dedicant:
habitus illis hominum
ferarum: q. piscium: qui
dam vero mixto sexu di
uersis corporibus induit
numina vocant: que si spi
ritu accepto subito occur
rerent monstra haberen
tur. Deinde aliquato p
cum theologiam natura
lem predicans; quorum
dam philosophorum sen
tentias digessisset: oppo
su it sibi questionem et ait.
hoc loco dicit aliquis.
L. redat ergo celum et ter
ra in deos esse et supra lu
na alios: infra alios: Ego
feram aut platonem: aut
peripateticum stratonez
quorum alter fecit deum
d sine corpore: alii sine ani
mo: Et ad hoc respondeo
quid ergo tandem inquit.

Teriora videntur titi ta
cij: aut romuli: aut tullij
hostilij somnia: Loacina
titus tacius dedicauit de
am: picum tybernum: q.
romulus: hostilius pau
rem atq. pallorem teter
rimos hominum affectos
quorum alter mentis ter
rite motus est: alter cor
poris: ne morbus quidez
sed color: hec numina po
tius credes: et celo recipi
es: De ipsis vero ritibus
crudeliter turpibus q. li
bere scripsit: Ille inquit
viriles sibi partes aputat
ille lacertos secat Tibi ira
ros deos timent: qui sic p
pitios mirentur: Diu au
tem nullo debent coli ge
nere: si et hoc volunt. La
tus est perturbate metis
et sedibus suis pulse furor
vt sic di placentur: quem
admodum ne quidez ho
mines seuiunt teteri imi
et in fabulas traditi: crude
litate. Tyranni lacraue
runt aliquorum membra
neminem sua lacerre iuf
ferunt. Regie libidinis
voluptate castrati sunt q.
dam: sed nemo sibi ne vir
esset iubente domino ma
nus intulit. Seip si in tem
plis contrucidant vulne
ribus suis ac sanguie sup
plicant. Si cui intueri va
cet que faciunt queq. pa
tiuntur: inueniet tam in
decoza honestis: tam in
digna liberis: tam dissimi
lia sanis: vt neo fuerit du
bitaturus furere eos. Si
cum paucioribus fureret
vt cunq. ferendi essent:
nunc sanitatis patrocini
um insanientium turba e
Nam illa que in ipso capi
tolo fieri solere comme
morat et itrepide oinoco
arguit: q. credat nisi ab ir
ridentibus aut furentibus fieri:

induit numina
id est fingunt es
vtrumq. sexu ha
beret etiam: for
mant quandoq.
vtrumq. habere.
Et ideo quando
q. formant ea ta
q. masculos qua
doq. tanq. femi
nas. quod dicit
propter herma
phroditum filiu
mercurij et vene
ris. vel formant
simul duo corpo
ra. scilicet masculi
num et femininum
eiusdez numinis
predicti.

d Aliter sine
animo et. strato
peripateticus fe
cit deum sine ani
mo. c. Tit
tacij aut romuli.
aut tullij. et. de
diis quos isti fe
cerunt qui hic ra
guntur dicitur su
it supra. libro. iij.
capitulo. xxiij.

f Ille inquit vi
riles sibi partes
amputat. scilicet
sacerdotes matri
deoz. vt supra
capitulo. vii. di
cum fuit. Ille la
ceratos secat sci
licet vt sanguine
suum extrahat et
de ipso sacrifici
um demoni fact
at. quod consue
uerunt demones
facere. vt patet
tertio regum ca
pitulo. xvij. d. sa
cerdotibus baal.
qui se. cultis et
lanceolis incidat
g. Regie libidi
nis voluptate et
hic tangit abomi
nabilem consue
tudinem regum
gentilium qui pue
ros castrauerunt
vt eis imberbibus
et quasi in multie
hoc traferunt na
tura abuterentur

Qua suctudine impator: romician? iustulit. 2 m die
 q illi eunuchi no castrauerunt seipos. sz sacerdotes ma
 tris deoz seipos pua manu castrat. h Na cu in
 sacris egyptijs re. Jhu osirim accepert romai ab egyptijs
 fm lucan li. viij. 2 isum vel iside sistr vt dicitur e
 s. li. ij. c. f. iij. On
 ris fuit marie? i
 dis regine egypti
 qua egyptij ppter
 multa ei bnificia
 eis pstita dea fei
 cerur. die aut pa
 pias q a titae gi
 gate fre suo dila
 cerat? e. que istis
 diu qstuit 2 tade
 inueni salutatit
 vnyfz ad huc sic
 a plo salutat ofi
 ros p? in decum.
 Jo cultores eius
 singulans cum
 placru cu qrit. 2
 postmodu eo in
 uento uehimens
 gaudiu ostendit
 i Ali? numina
 deo sbjct re. hic
 nuerat sentia va
 nitates 2 fatuira
 tes signoz qrun/
 da qs vidit in ri
 tibus eoz q deos
 querit. vidit ei
 vnu subijctez
 ioui oia alia nu
 mina taq sumo
 deo 2 regi deozum
 aliu nuerant sibi
 bozas. in signuz
 q sol 2 luna 2 oia
 sidera qbo tpa di
 stinguunt sibi ser
 uire. Ali? aut fa
 cit se lictore iouis
 quasi ondens se
 paratum ad ob
 sequedu. Ali? fa
 cit se vincroze qst paratu ad sibi placendu. Et eodem
 mo faciut signa quedā dñs aljs qbo ostendit se velle
 seruire 2 placere. Quidā vero signa faciut quibz ostē
 dit se velle bnificia aliqua a dñs recipe. sicut q ad va
 dimonia sua deos aduocāt. 2 q libellos eis offert. op
 tant em in aliqua causa deoz auxiliu. Dicunt aut va
 dimonia idē qd vadis. sz cautiones vel pignora 2 sū
 ditiones. k Doctus archimim? i. mimus pn
 cipalis. Jste de quo sit hic mentio forte iam p senecru
 te nō poterat plus in theatro mimu agere. 2 ideo i ho
 nozem deoz quibus seruerat in capitolio. 2 ita fuit
 de alijs artificibz qui dñs in aliquo ope manuali pus
 seruerant. Et quedā mulieres credētes se a ioue ama
 ri in capitolio qd fuit templū iouis sedebāt vt suam

presentia ei exhiberet. quasi in eoz pſentia d electaret
 2 possent cu ad sui amozē allicere. i Nō inuonis
 qdē re. hoc p tanto dicit seneca q: iuno fingit vxor: io
 nis 2 colebat in capitolio. vñ ipa potui r videre quō
 mulieres sedebāt ibi ad allicendū 2 trahendū animū
 mariti sui iouis
 ad sui amozē. 2 iō
 tuno mento poi
 ruit irasci. pceci
 pue si ipa fuit ita
 iracūda sicut po
 ete cam deserbāt
 Unde virgilius
 i libris eneidis se
 re oibus eius irā
 ptra troianos cō
 memorat. Et sistr
 ouidius mirabi
 les ei vindictas
 quas zelo mariti
 eius iouis duca
 scit in diuersis
 libris recitat. Ip
 se enim seneca in
 diuersis trage
 dijs suis fabuloi
 se recitat.
 m Et paulo
 post re. Hic ostē
 dit quō seneca re
 probat matrimo
 nia deozum quo
 rū aliqua celebra
 bantur inter fra
 trem 2 sorozes. si
 cut pater de ma
 trimonio iouis 2
 iunonis. 2 illud
 matrimoniu non
 videt pie id ere
 ligiose eis attri
 burum. Similit
 ter bellona que
 fuit pallas nata
 de capite iouis.
 dicit bellona qsi
 dea bellorum cuz
 marie qui fingi
 tur filius iunonis sine patre dicitur contraxisse ma
 trimonium. sed non ita pie hoc eis attribuitur in ro
 to. quia non erant ita propinqui sicut iupiter 2 iuno
 Et est hic sciendum q licet bellona que est idem quod
 minerva dicatur cum marie contraxisse. tamen miner
 uam posuerunt virginem. vt pater per augustum m.
 infra libro decimo octauo. capitulo. xij. Similiter ne
 prunus frater iouis 2 filius saturni contraxit cum sa
 laria filia.
 n Quosdam tamen celibes relinquimus. id est ca
 stos quasi condito defecerit. id est alter contugum
 nam quedam deez finguntur vidue. sicut populonia
 2 fulgora. et diua rumina. de quibus dicit seneca
 q non miratur 2 si eis pector defuerit. id est qui eas
 pectret in vxores.
 vsum nō turpem nec infamē
 deo pmittit. Sedēt quedā
 in capitolio q se a ioue amari
 putāt nec iunonis qdē si cre
 dere poetis velis iracundis
 sine respectu terrenē. hanc
 libertate varro nō habuit: tā
 tū mō poeticā theologia rep
 hendere ausus est. ciuilē nō
 ausus est quā iste pcedit. Sz
 si verum attridamus: dete
 riora sunt templa vbi hec ag
 gunt: q theatra vbi fingunt
 Unde in his sacris ciuil the
 ologie has pres poti? elegit
 seneca sapiēt: vt eas in ani
 mi religione nō habeat sed i
 acrib? fingat. At em que om
 nia sapiēs seruabit tanq le
 gibus iussa: nō tāq dñs gra
 ta? Et paulo post: quid q et m
 matrimōia inqt deoz iungi
 mus: 2 ne pie quidem fratx
 felicz 2 soroz? Bellonā mar
 ti collocamus vulcano vene
 rem: neptuno salaria? quos n
 dam tñ celibes relinquimus
 quasi cōditio defecerit. pfer
 tim cuz qdā vidue sint vt po
 pulonia: vel fulgora: 2 diua
 rumina: qbus non miroz pe
 titorem defuisse. Dem istaz
 ignobilē deoz turbā: q lon
 go euo longa superstitio con
 gessit: sic inqt adorabimus:
 tur filius iunonis sine patre dicitur contraxisse ma
 trimonium. sed non ita pie hoc eis attribuitur in ro
 to. quia non erant ita propinqui sicut iupiter 2 iuno
 Et est hic sciendum q licet bellona que est idem quod
 minerva dicatur cum marie contraxisse. tamen miner
 uam posuerunt virginem. vt pater per augustum m.
 infra libro decimo octauo. capitulo. xij. Similiter ne
 prunus frater iouis 2 filius saturni contraxit cum sa
 laria filia.
 n Quosdam tamen celibes relinquimus. id est ca
 stos quasi condito defecerit. id est alter contugum
 nam quedam deez finguntur vidue. sicut populonia
 2 fulgora. et diua rumina. de quibus dicit seneca
 q non miratur 2 si eis pector defuerit. id est qui eas
 pectret in vxores.

Cap. XI.
 a Je in
 b ter ali
 as re. In b
 ca. ostendit
 beat' augu
 stinus quid
 seneca d' ce
 rimonijs in
 deorum sen
 scrip' rephe
 dit aut ipsa
 r precipue
 sabbata eo
 rum que et
 multi alijs
 r'iser' igno
 rantes cor
 causam.
 b Alijs eo
 sceleratissi
 gentis
 coluendo
 conualuit.
 vt per oes
 tam terras
 recepta sit.
 scilicet con
 suetudo in
 deorum de
 sabbato ser
 uando. naz
 iudei q' erant
 dispersi in
 gentibus.
 multos ad
 suos ritus
 attraxerant
 in tantu q'
 sicut dicit b
 seneca. vi
 cti victori
 bus legem
 dederunt.
 b id est iudei
 legem suaz
 his apd q's
 fuerunt q'
 captiui co
 munitate
 runt vt fm
 eaz viueret
 c In hoc
 opere loco
 oportuno
 re. id est in
 fra libro de
 cimo capt
 iulo quinto

vt memierim? cultu ei? magis ad
 morem q' ad rem ptineret. Nec le
 ges ergo ille. nec mos i ciuili the
 ologia id instituerunt qd d'ys gra
 tum esset vel ad rem pertineret.
 Sed iste quem philosophi q'si libe
 rum fecerunt: tamen quia illustr
 populi romani senator erat. cole
 bar quod reprehendebat: agebat
 quod arguebat: qd culpabat ado
 rabat: quia videlicet magnum ali
 quid eum philosophia docuerat:
 ne superstitiosus esset in mundo:
 sed propter leges ciuium moresq'
 hoim: non quidē ageret fingentē
 scenicu in teatro: sed imitare f
 templo: eo danabili? quo illa q' mē
 daciter agebat sic ageret: vt eum
 popul? veraciter agere existima
 ret. Scenicis aut ludendo poti?
 delectaret: q' fallendo deciperet.
 b Je inter alias La. XI.
 ciuilis theologie supsti
 tiones reprehendit etiā sa
 cramenta iudeoruz: maxime sab
 bata inutilit' eos facere affirmans
 q' pillos singulos septem interpo
 sitos dies. septimam fere partem
 etatis sue perdant vacado: r mul
 ta in tempe vergētia non agendo
 ledantur. Christianos tamē iam
 tunc iudeis inimicissimos in neu
 tram prem commemorare ausus
 est: ne vel laudaret contra sue pa
 trie veterē cōsuetudinē vel repre
 henderet contra ppriam forsitan
 voluntatē. De illis sane iudeis cū
 loqueret' ait. Lū interim vsq' eo
 sceleratissime genti? suetudo cō
 ualuit: vt p omnes iam terras re
 cepta sit: victi victoribus leges de
 derūt. Adirabat hoc dicens: r qd
 diuinitus ageret ignorās. Subie
 cit plane sententiaz qua significa
 ret quid de illorum sacramentoz
 ratioe sentiret. Ait enī. Illi tū cau
 sas ritus sui nouerūt: r maior ps
 populi facit quod cur faciat igno
 rat. Sed de sacramentis iudeorū
 vel cur vel quaten? instituta sint
 auctoritate diuina: ac postmoduz
 a populo di cui vite eterne myste
 rium reuelatū est: tēpe quo ope
 ruit eadē auctoritate sublata sint

r alias diximus maxime cū aduer
 sus manicheos agerem? cū in hoc
 ope loco oportuno dicendū est
 Tunc aut ppter La. XII
 tres theologias q's gre
 ci dicunt mythicen: physi
 cent: politicen: latine aut dici pos
 sunt fabulosa: naturalis: ciuilis: q'
 neq' de fabulosa quā r ipsi multoz
 falso: umq' deozū cultozes liberr
 me rep'ederūt: neq' de ciuili cui?
 illa pars esse cōuincit: cuiusq' r ista
 simillima: v' etiā deterior inuenit'
 sperāda est eterna vita: si cui satis
 nō sunt que in hoc volumine dicta
 sunt: adiungat etiam illa que in su
 periozibus libris: maxime quarto
 de felicitatis datore deo plurima
 disputata sunt. Hā cui nisi vni fel
 citati ppter eternā vitā consecrā
 di hoies essent: si dea felicitas eēt?
 Quia vō nō dea sed mun? ē dei cui
 deo nisi datore felicitatis psecrandi
 sum? qui eternā vitā vbi vera est
 plena felicitas pia caritate diligi
 mus? Hō aut datore esse felicitat'
 quēq' istozū deozū: qui tantā turpi
 tudine colunt: r nisi ita colantur:
 multo turpius irascunt: atq' ob h
 se spūs immūditissimos confitētur:
 puto ex his que dicta sunt neminē
 dubitare oportere. Porro qui nō
 dat felicitatem: vitā quō possit da
 re eternam? Eam quippe vitā eter
 nam dicimus: vbi est sine fine fel
 citas. Nam si anima in penis viuit
 eternis quibus r ipsi spiritus cru
 ciabuntur immundi: mors illa po
 tius eterna dicenda est q' vita. Mul
 ta quippe maior r peior ē mors: q'
 vbi nō morit' mors. Sed q' anime
 natura p' id quod immortalis crea
 ta ē sine qualicūq' vita eē nō pōt:
 sūma mors eius est alienatio a vi
 ta dei in eternitate supplicij. Citā igit'
 tur etnā. i. sine v' llo finē felicē sol
 ille dat q' dat verā felicitatē. Quē
 illi quos colit theologia ista ciuil'
 dare nō posse p' uic ti sunt: nō soluz
 ppter ista spalia atq' terrena qd
 supiozibus quinq' libris ostēdim?
 sed multo magis ppter vitā etnā
 que post mortē futura est: qd isto
 vno etiam illis coopantib? egim?

La. XII
 Tunc
 n autē
 pio
 pter tres rē
 in hoc cap.
 beat' aug?
 elicit' cōclu
 sionē quaz
 principalr
 intendebar
 in hoc libro
 Licet autē
 cōclustonē
 illaz. s. q' a
 mltis d'ys
 non est spe
 randa vita
 eterna. id ē
 felicitas et
 na speran /
 da. nō solū
 ex determi
 natis in h
 libro. s. et
 am ex ostē
 sis in q'ncz
 libris p'ce
 dentibus.
 r etiā ex li
 sequenti vi
 delicet lib.
 vij. hoc idē
 clarius ap
 parebit.

*Con q' iudicia q' h'
 elicit' q' p' amulit'
 d'ys nō est p'anda
 vita eterna*

*De ceremonijs iudeoz
 quid p'ura p' r' r' r' r' r'*

Liber

colendi nō sunt. Sz qm̄ veterose ꝑsuetudis
vis nimis in alto radices habet: si cui de ista ci
uili theologia respucnda atq; vitanda parum
videor: disputasse: in aliud volumen quod hu
ic opitulante deo subiungendū est animū in
tendar.

Explicitus est liber sextus.

Incipiunt capitula libri septimi.

- i An cū in theologia ciuili deitatem nō
esse cōstitit: in selectis dijs eam in
ueniri posse credendū sit.
- ij Qui sint dii selecti: et an ob officijs vi
liorum deorum habeantur excepti.
- iii Q; nulla sit ratio que de selectōe quo
rundam deorum possit ostendi cur
multis inferioribus excellentior ad
ministratio deputeretur.
- iiii Abelius actum est cum dijs inferiori
bus qui nullis infamantur opprobrijs
q̄ selectis quorum tante turpitudi
nes celebrantur.
- v De paganorum secretiore doctrina
physicisq; rationibus.
- vi De opinione varronis qua arbitrat^r
est deum esse animam mundi: qui tñ
in partibus suis habeat animas mul
tas: quarum diuina natura sit.
- vii An rationabile fuerit ianum et termi
num in duo numina separari.
- viii Ob quā causam cultores iani bifron
tem imaginem ipsius sinterunt: quā
tñ etiam quadrifontē videri volunt.
- ix De iouis potestate atq; eiusdem cum
iano comparatione.
- x An iani et iouis recta discretio sit.
- xj De cognominibus iouis: que non ad
multos deos sed ad vnum eundēq;
referuntur.
- xij Q; iupiter etiam pecunia nuncupat^r.
- xiii Q; duz exponitur quid saturnus: qd
ue sit genius: vterq; vnus iupiter cē
doceatur.
- xiiii De mercurij et martis officijs.
- xv De stellis quibusdam quas pagani de
orum suoz nominib⁹ nuncupauerūt.
- xvi De apollie: et diana ceterisq; selectis
dijs quos ptes mūdi esse voluerunt.
- xvij Q; etiā ipse varro opiniones suas de
dijs pronunciauerit ambiguas.
- xviii Que credibilior causa sit q̄ error pa
ganitatis inoleuerit.
- xix De interpretationibus quibus colend

- xx saturni causam ratiocinantur.
- xxi De sacris cercris eleusie.
- xxii De turpitudine sacroz que libero ce
lebrantur.
- xxiii De neptuno et salacia ac venilia
De terra quā varro deā esse cōfirmat
eo q̄ ille animus mundi quez opina
tur deum etiam hanc corporis sui in
finam partem permeet eiq; vim diui
nam impartiatur.
- xxiiii De telluris cognominibus: eorumq;
significationib⁹ que etiā si non erant
multarū rerū indices: nō multoz de
orum debuerūt firmare opiniones.
- xxv Quā interpretationē de abscisōe arys
grecozum, sapientium doctrina re
pererit.
- xxvi De turpitudine sacroz m̄s magne
- xxvii De physiologorum signētis: qui nec
verā deitatem colunt: nec eo cultu q̄
colenda est vera diuinitas.
- xxviii Q; doctrina varronis de theologia i
nulla sibi parte concordet.
- xxix Q; omnia que physiologi ad mundum
ptesq; ipsius retulerunt: ad vñ ve
rum deum referre debuerunt.
- xxx Qua pietate discernatur a creaturis
creator: ne p vno tot dij colant quot
sunt opera vnius auctoris.
- xxxi Quib⁹ pprie beneficijs di excepta ge
nerali largitate se actores veritatis
vtantur.
- xxxii Q; sacramentū redemptionis chri
sti nullis retro t̄pibus defuerit semp
q; sit diuisis significationib⁹ p̄dicatū
- xxxiii Q; p solā xpianā religionē manifesta
ri potuerit fallacia spiritūū maligno
rū de hominū errore gaudentium.
- xxxiiii De libris nume pompilij quos senat^r
ne sacrozum cause quales in eis ha
bebant innotescerent iussit incendi.
- xxxv De hydromantia per quā numa v̄s
quibusdam demonum imaginib⁹ lu
dificabatur.

Incipit liber septimus.